

אחדות

XXIX. ÉVFOLYAM, 110. SZÁM • 2018. SZEPTEMBER • 500 Ft
5779. TISRI • תשרי תשע"ט • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

**BUDAVÁRI
ZSINAGÓGA:**
új rabbi, új közösség
a középkori falak között

**ŐSZI PÓTIMAHÁZAK
A FŐVÁROSBAN**

Hol és hogyan imádkoztak elődeink Budapesten?

**MAGYAR HOLOKAUSZT ZSIDÓ
GYERMEKÁLDÓZATAI EMLÉKKÖZPONT**

Interjú Köves Slomó rabbival a Sorsok Háza Oktatási Központól

KEDVES OLVASÓ!

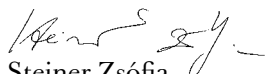
A nemrég ünnevelt Jom kipur imarendje számtalan olyan pillanatot rejt, ami felemel és magával ragad, különleges pillanatok, amikor a lelkünk – a lélek, mely a testre nehezedő böjttől és az ünnepre való felkészüléstől amúgy is különösen érzékeny – semmihez nem hasonlítható impulzusokat kap.

Ilyen meghatározó pillanat a négyszeri leborulás: a mai zsidók számára szokatlan ima-pózban, a földön térdepelve, arcunkkal a földre borulva az Örökkévaló iránti teljes alázat jár át bennünket. A 25 órányi böjt után szinte megváltásként harsanó sófár hangjain ugyancsak magasra szárnyal lelkünk.

Ám van egy pillanat, ami számomra mindennél megrázóbb. Ez a pillanat akkor történik meg, amikor még el se kezdtük az imát, amikor még jólesően melenget bennünket a bőséges ünnepi vacsora. Mikor elhangzik, sokszor még zsong a Kol nidré imára érkezőkkel megtelt zsinagóga, még lapozgatnak a kicsit késve érkezők, még csitítgatják a helyüket nem találva zszizsegő gyerekeket...

Ebben a készülődéssel teli pillanatban a Tórákat kezükben tartók felsorakoznak a nyitott Tóraszekrény előtt, és az előimádkozó kinyilatkoztatja: „A Fenti tudtával és e közösség beleegyezésével az égi és a földi törvényszék előtt megengedjük, hogy a vétkezők velünk imádkozzanak.” Amikor ez a mondat elhangzik, szinte érezni lehet az egykori maranusokat, a titkos zsidókat, akik az inkvizíció elől menekülve látszólag kereszténnyé lettek, ám titokban tovább gyakorolták hitüket. Ilyenkor alig tudom megállni, hogy körül ne lessek, nem osont-e be valaki, hogy a hátsó padokban megbújva részt vegyen az imán. Ez a mondat, amivel évszázadokon át adott engedélyt a közösség a bűnösöknek, hogy csatlakozzanak hozzájuk, számomra megrázóbb a 25 órás böjtnél és minden imánál. Azt a végtelen szeretetet jelképezi, ami összeköt minden zsidót, azt a tudást, hogy mind kerülhetünk olyan helyzetbe, amiben hibát vétünk vagy bűnt követünk el és azt a megnyugvást, hogy van megbocsátás és hogy az Örökkévaló és az ő népe mindezek ellenére egy és szétválaszthatatlan.

Nap mint nap döntéseket hozunk: kicsiket és nagyokat, személyeseket vagy sokaság számára meghatározóakat. Van, hogy döntéseink hosszas folyamat végeredményei és van, hogy a pillanat szüli őket. Döntéseink helyessége vagy helytelensége sokszor csak évek, évtizedek, sőt talán évszázadok múlva válik egyértelművé. Adjon az Örökkévaló bölcsességet mindannyiunknak, hogy a képességeink szerinti legjobb döntéseket hozzuk, és ő segítsen bennünket, hogy egykor nagy és virágzó közösségeink kicsike maradékában békére leljünk egymással!

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:

www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a

www.zsido.com/egység

oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja

a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

BORÍTÓ

Faith Áser rabbivá avatásán a budavári zsinagógában

Fotó: Demecs Zsolt

egység

MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egység@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruach rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
Cseh Viktor, Golubovics Martina

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-3223 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

NE HAGYJUK A TÜZET KIALUDNI!

„Az eddig csupán kiállítóhelyként
üzemelő egykori imaterem
az újraavatással visszanyerte
eredeti funkcióját,
és a továbbiakban az EMIH
Budavári zsinagógájaként látja el
a zsidó közösség szolgálatát.”

10. oldal

19. oldal

MILTON FRIEDMAN ÉS IZRAEL

„Friedman tehát elsősorban
azt a tényt csodálta Izraelben,
hogy azt nem államok hozták
létre, hanem az önálló
zsidó kezdeményező-készség
eredménye volt.”

21. oldal

„ÚTNAK VÁNDORAI FIGYELJÉTEK ÉS LÁSSÁTOK”

„Láthatjuk tehát, hogy a könyv
elég sokféle és széles perspektívában
tekint szét. ... hidat képez aközött,
amit idő, tér és kulturális
különbség elválaszt.”

SMÚZ

- 21 A főszerkesztő levele
A vétkezők velünk
imádkoznak
- 41 Hírek

REBBE

- 51 Hogyan induljunk Jákob
úttára az ünnepek után?

HOHMECOLÓ

- 61 Magyar Holokauszt Zsidó
Gyermekáldozatai
Emlékközpont
Interjú Köves Slomó rabbival

JIDDISKÁJT

- 91 Zájjin Chesván
Felelősséggel egymásért

KILE

- 101 Ne hagyjuk a tüzet kialudni!
Újraavatták a budavári zsinagógát
- 241 Hogyan lesz valaiból rabbi?
A rabbivá avatás története

- 161 A legfőbb feladat most
a közösségépítés

Faith Áser rabbi portréja

- 181 Milton Friedman és Izrael

Veszprémy László Bernát írása

- 201 Miskolcon mutatták be
a Barmicvó fiúkat

- 211 „Útnak vándorai figyeljétek
és lássátok”

Turai Juli könyvrecenziója

- 241 Őszi pótimaházak
a fővárosban

Hol és hogyan imádkoztak
elődeink Budapesten?
Cseh Viktor írása

MISPÓHE

- 281 Sólet mindenek felett
– gasztronómia

- 311 Zájjin Chesván üzenete

Dénes Anna meséje

ÉCESZGÉBER

- 321 Az óévi hisztéria margójára
Megyeri András Jonatán írása

AZ IZRAELI SÓLETÉRT RAJONGOTT A 4. SÓLETFESZTIVÁL KÖZÖNSÉGE

Az augusztusi kánikulát felváltó őszi események szegte kedvét az idei Sólétfesztivál résztvevőinek: közel 6000 adag fogyott el Budapest egyetlen kóser gasztrófesztiválján ebből a változatosan készített ételféleségből.

Köves Szmó rabbi a negyedszerre megrendezett fesztivál megnyitóján elmondta, hogy a Sólétfesztivál nemcsak gasztronómiai élményt szeretne nyújtani, hanem a találkozások lehetőségét is. Ahogy a Talmud mondja – az evés-ivás összehoz. Idén a magyar sólet mellett – ami füstölt libacombbal és sok babbal készült – három másik hagyományos szombati ételt kóstolhattak a résztvevők. A különböző szervezeteket felvonultató standoknál is nagy volt az érdeklődés: az *Egység* és a *Gut sábesz* magazin pultjánál munkatársaink fogadták az érdeklődőket, akik kérdőívek kitöltésével segítettek munkánkat, hogy még több érdekességet és hasznos olvasnivalót kínálhassunk olvasóinknak.

Idén is nagy sikere volt a gyerekeknek szóló standoknak: ifjúsági szervezetünk, az AlefKids és oktatási intézményeink is bemutatkoztak.

A közönségsvázason az izraeli verzió bizonyult a legnépszerűbbnek. Ezt *Wossala Rozina*, Konyhafőnök című műsor zsűritagja és a Bestia étterem tulajdonosa hirdette ki.

ANTISZEMITÁNAK NYILVÁNÍTOTTÁK A BDS-MOZGALMAT BERLINBEN

A zsidó állammal szemben gazdasági, diplomáciai és akadémiai bojkottot egyaránt sürgető aktivisták tevékenységét nemrég a német főváros államhivatalának alkotmányvédelmi csoportja is egyértelműen antiszemitának nyilvánította. A kormányzati szerv által kiadott hivatalos jelentésben az antidemokratikus jelenségeket vizsgálták, köztük a BDS-t is.

A beszámoló megfogalmazása szerint a kampány egy olyan lazán szervezett, nemzetközi szinten működő mozgalom, amely „megkérdőjelezi Izrael létezéséhez való jogát, valamint rasszizmussal vádolja Izrael egészét”. A jelentés ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy nehéz megkülönböztetni az izraeli politikával szembeni legitim kritikát és az antiszemitizmust. Egy évvel ezelőtt Berlin polgármestere, *Michael Müller* is csatlakozott ahhoz a kezdeményezéshez, amely a bojkott-mozgalmat támogató szervezetek finanszírozásának felfüggesztését, valamint a köztérek használatának megakadályozását célozza.

VERSENYKÉPES KÉPZÉSEKKEL INDULT EL A MILTON FRIEDMAN EGYETEM

Elkezdődött a tanév a Milton Friedman Egyetemen (Milton). A Milton új fenntartója, az EMIH azért bővítette oktatási portfólióját egy egyetem működtetésével, hogy szolgálja a magyar felsőoktatást, erősítse e téren is az egyház szerepvállalását, valamint tevékenységén belül lefedje az oktatás teljes spektrumát – mondta el *dr. Köves Szmó*, az EMIH vezető rabbija beszédében. Az EMIH kiterjedt nemzetközi kapcsolatai révén elindította az egyeztetéseket az amerikai Touro College-dzsel is, és a következő két évben kialakítja azt a struktúrát, amelynek keretében az amerikai társintézménnyel közös képzést indít. Az együttműködés eredményeképpen Magyarországon elsők között jön létre kettős diplomát adó bölcsészettudományi alapképzés. *Dr. Szatmári Péter*, a Milton megbízott rektora kifejtette, hogy az egyetem a közeljövőben megújul szerkezeti szempontból is. Az új oktatási stratégia részeként létrejön egy modern társadalomtudományi kar, az informatikai-gazdasági, valamint a pedagógusképző kar, továbbá egy hittudományi karral is bővül a Milton. *Dr. Bódis József*, az Emberi Erőforrások Minisztériuma oktatásért felelős államtitkára az egyetem tanévnyitóján tartott beszédében kiemelte, hogy az egyetem új jövőképe biztos és progresszív fejlődést biztosít mindenki számára.

TURISZTIKAI KÖZPONT VÁLHAT A FALUBÓL, AHONNAN A CHÁBÁD MOZGALOM INDULT

A Chábád-Lubavics mozgalom nevét adó Lubavics a belorusz határ közelében fekszik. A településen nincs vezetékes víz, gáz, áram vagy csatornázás. Az utak nem aszfaltozottak.

Az előregedő lakosság rendkívüli szegénységben él. A hagyomány szerint a települést egy rabbi alapította 500 évvel ezelőtt, aki az orosz ljuvov-szeretet szóból képezte a falu nevét, utalva ezzel a zsidók és az Örökkevaló közötti szeretetre. Az utóbbi években egyre több lubavicsi haszid látogat el a mozgalom szülőhelyére. Így a területi önkormányzat elhatározta, hogy turisztikai központtá fejleszti a falut.

A helyiek örülnek a fejleményeknek. „Ez mind a zsidóknak köszönhető. ... Sok jó dolog származik majd ebből. Már fektetik a földgáz csöveket és egy szálloda is épül. Öt év múlva már rá sem lehet ismerni erre a helyre” – mondta egy helyi lakos.

Hogyan induljunk Jákob útjára az ünnepek után?

Az Örökkévaló szolgálata a hétköznapokban a Lubavicsi Rebbe, Menachem Mendel Schneerson rabbi tanításai alapján¹

„AZ ÜNNEPEKBŐL A HÉTKÖZNAPOKBA”

Míg tisé havában az Örökkévaló szolgálata a hónap számos ünnepnapja körül forog, addig az év többi részében az istenszolgálat elsősorban hétköznapi dolgokon keresztül valósul meg. Egyes helyeken a Szimchát Torá ünnepének kimenetelét szokás e szavakkal zárni: „VöJáákov hálách lödárko”, azaz „Jákob pedig útnak indult”. Ez azt jelenti, hogy a tisé hónap különleges szolgálata véget ért, s most kezdetét kell vegye az év hátralévő részének szolgálata. Ez a fajta szolgálat semmiben sem alacsonyabb rendű, mint a tisé hónap ünnepi szolgálatai; egyszerűen csak más.

Vizsgáljuk meg közelebbről a „Jákob pedig útnak indult” mondat szavait.

„JÁKOB”

A zsidó népet két néven is nevezik, az egyik Jákob, a másik Jiszráél, melyek mindegyikével harmadik ósatyánkat illették. A két név között jelentős kronológiai és jelentésbeli eltérés van. Izsák fia, Jákob, nevét születésekor kapta, mert „kezével Ézsau sarkát markolta”² (ékev – sarok). A Jiszráél (Izrael) nevet pedig később, „mert küzdöttél (szár) Istennel és emberekkel és győztél”³ A Jiszráél név messze magasabb rangú, mint a Jákob. A sarok, amelyből a Jákob név ered, a test legalsó része, amely alapján nem lehet különbséget tenni ember és ember között. Mi több, azért nevezték el Jákobnak, mert a testi világot reprezentáló Ézsau sarkát markolta. A Jiszráél név ezzel szemben a nagyságot jelentő szár gyökből ered⁴, betűi pedig a Li Ros szavakat formálják⁵, melyek közül a ros szó azt jelenti: fej. A fej a test legmagasabbban elhelyezkedő része, és a fej – hang, arc, értelem – az, amely megkülönbözteti az egyik embert a másiktól⁶.

Bár a Jákob név alacsonyabb szintet képvisel, mint a Jiszráél, mégis az előbbi szerepel a már idézett kijelentésben: „Jákob pedig útjára ment”. Ez alapján értékes tanulságot szűrhetünk le az Örökkévaló szolgálatára vonatkozóan: minden egyes zsidó, különbség nélkül, születésétől fogva – amikor még csupán „Jákob” szintjén van és szolgálatának elején tart – egy az Örökkévalótól kapott küldetést teljesít. Ez a küldetés pedig abból áll, hogy ragadja meg „Ézsau sarkát”, azaz a világi, hétköznapi dolgokat, és tegye azokat „Jákob gyülekezetének örökségévé”⁷, vagyis változtassa azokat szentséggé, s ily módon tegye a világot az Örökkévaló lakhelyévé.

„INDULT”

Egy zsidónak folyamatos „mozgásban” kell lennie, vagyis egyre magasabbra és magasabbra kell emelkednie ebben a szolgálatban; nem maradhat meg passzív, változatlan állapotban. Ez a különbség az angyalok és az emberek között. Az angyalok „azok, akik állnak”⁸, mert noha félelemmel vegyes tisztelettel teljesítik Teremtőjük akaratát, mégsem képesek aktuális szintjüket jelentősen meghaladni. Csak az ember „az, aki megy”, mert az ő feladata az, hogy egyre magasabbra emelkedjék⁹, függetlenül attól, hogy milyen spirituális magasságokat ért már el.

„ÚTNAK”

Egy út vagy ösvény összeköti a birodalom legtávolabbi határait a fővárosban álló királyi palotával¹⁰. Bár a zsidó ember maga mögött hagyja a tisé hónap ünnepeit és visszatér a világi, hétköznapi dolgok birodalmába, a munkáját mégis úgy kell végeznie, hogy „úton” legyen – azon az úton, amely összeköti az ő hétköznapi tevékenységét a királyok Legfőbb Királyával: s ily módon minden az Örökkévaló lakhelyévé lesz. A „Jákob pedig útjára ment” kijelentés tehát azt jelenti, hogy a tisé ünnepi időszakát követően egy zsidónak hozzá kell látnia ahhoz, hogy az egész világot az isteni befogadó edényévé tegye. Noha különbözőek, a zsidók mégis egységet alkotnak. Az egyes számban megfogalmazott mondat, „Jákob pedig útjára ment”, azt hangsúlyozza, hogy bár a zsidók egymástól különböző egyénekként végzik szolgálatukat, ennek ellenére összességében mégiscsak „egy népet” alkotnak.

A ZSIDÓK „EGY NÉP”

A Szimchát Torá után, amikor elhagyjuk az ünnepek szentségének birodalmát és visszatérünk a hétköznapokba, akkor kell igazán bebizonyítanunk, hogy a zsidók változatlanul egységet alkotnak. Részint ezért is szükséges kijelenteni mocáé Szimchát Torákor, hogy „Jákob pedig útjára ment”: az egyes számú igeidő azt hangsúlyozza, hogy még a Szimchát Torát követően is, amikor az egyes zsidók elindulnak „útjukon” a hétköznapi dolgok világába (nem úgy, mint mocáé Jom Kipurkor, amikor az „út” a micvák világába visz), még akkor is egységben léteznek az összes többi zsidóval¹¹.

M. Schneerson

¹ Likuté Szichot, XX. köt., 266-314 old.; X. köt., 192-197 old.; ² 1Mózes 25:26.; ³ uo. 32:29.; ⁴ lásd Likuté Torá, Röé, 32b.; ⁵ lásd Derech Micvotéah, 15b.; ⁶ Szánhedrin 38a.; ⁷ 5Mózes 33:4.; ⁸ Jesájá 6:2.; Zchárjá 3:7.; lásd Smot rábá 25:2. és Torá Or, Pársát Vájésev, 59. old.; ⁹ Lásd a Bráchet traktátus végét; Sulchán Aruch, Admur HáZákén, Orách Chájim, 155. fejezet; ¹⁰ Lásd Bure HáZohár Ládmur Háemcáé, a Vájislách hetiszakas eleje, Széfer HáMá-márim 5689, 12. old.; ¹¹ Tánjá 227. old.; Torá Or 54. old.

MAGYAR HOLOKAUSZT ZSIDÓ Gyermekáldozatai Emlékközpont

A cím nem véletlen. Ahhoz, hogy megértsük, miről is van szó a jelen helyzetben a Sorsok Házával kapcsolatban és hogy például miért nem „váltja ki” ez a Páva utcai Holokauszt Dokumentációs Központot vagy a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár funkcióját, fontos néhány dolgot tisztázni. Ehhez hívjuk segítségül az ebben az ügyben a Köves Slomó rabbival készült interjúkat. JUHÁSZ VALI ÍRÁSA

A kormány 2013-ban határozta el, hogy a volt józsefvárosi pályaudvar területén létrehozza a holokauszt gyermekáldozatainak emlékhelyét. Az oktatási központként is funkcionáló múzeum megépítésének ötletgazdája Szita Szabolcs, a Páva utcai Holokauszt Dokumentációs Központ és Emlékhely (HDKE) igazgatója volt, de a projektet végül a Terror Háza Múzeum főigazgatójának irányításával kezdték meg, Schmidt Mária lett a szakmai vezető.

EGY HELYBEN TOPOGÁS

Az alapkonceptióról ebben az időszakban nem sok minden derült ki, pusztán Schmidt Mária személy körül lángoltak fel az indulatok. Az akkor kommunikált tervek arról szóltak, hogy szerettek volna emléket állítani a II. világháború idején gyermekkorú áldozatoknak, amihez főként a túlélő (ma időskorú) emberek visszaemlékezéseiről szóló kisfilmek szolgáltattak volna alapanyagot. Egy olyan emlékhely megnyitása volt a cél, amely más megközelítést alkalmazott volna a holokauszttal kapcsolatban.

Am többen – köztük a Mazsihisz – is aggódtak amiatt, hogy Schmidt irányításával a magyar hatóságok felelősségét mentető kiállítás

jön létre, a tanácsadó testületből pedig kiváltak nemzetközi tekintélyű szervezetek. Schmidt akkor azt mondta, gondolni sem akarnak arra, hogy a Sorsok Házát nem sikerül megnyitni 2014 áprilisáig, a Holokauszt-emlékvégre. Nem sikerült: az épületkomplexum 2015 tavaszára lett kész, de azóta sem nyitott meg.

Mivel 2014-ben KEHI (Kormányzati Ellenőrzési Hivatal) Lázár János, az akkori miniszterelnökséget vezető miniszter utasítására indított egy vizsgálatot az intézménnyel kapcsolatban (hogy mi köze ehhez a miniszter által életrehívott Zsidó Kezdeményezésnek és az ott folytatott tárgyalásoknak, azt nem tisztunk megítélni), és 2015-ben Lázár János a Mazsihisz tiltakozására állította le a beruházást és közölte, hogy a Sorsok Háza akkor fog megvalósulni, amikor annak tartalmát a magyarországi zsidó közösségek támogatni tudják. Hogy ő itt pontosan kikre gondolt, azt nem fogalmazta meg világosan.

MI AZ ALAPKONCEPCIÓ?

Most, hogy az EMIH ezt a nagy felelősséget igénylő feladatot elvállalta, menetrendszerűen fellángoltak az ezzel kapcsolatos viták, hogy miért pont most, miért pont ők és

hogy mi szükség van még egy holokauszt-emlékközpontra.

Köves Slomó: „Minél több intézmény van, annál nagyobb a valószínűsége, hogy elérhetünk egy mindannyiunk számára fontos célt. Nem hasonlítanám össze a Sorsok Házát a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltárral, inkább azt tartom kiemelendőnek, hogy a holokauszt témája és a zsidó szellemi örökség milyen módon penetrál a magyar közvéleményben. Azt látom, hogy az egyik oldalról sok frusztráltsággal és politikai feszültséggel terhelt téma ez, ezért sok szó van róla, de a mennyiség nem csap át minőségbe. Az én gyermekeim korosztályát, a zsidó közösséghez tartozókat is ideértve, lényegesen kevésbé érinti meg ez a téma, mint például a saját korosztályomat. Mi még ismertük személyesen a túlélőket, együtt nőttünk fel nagyszüleinkkel. Ha azt szeretnénk, hogy a holokauszt emléke az emberi szívek és lelkek szintjén tudjon valamit üzeni az utókornak, akkor szükség van olyan intézményre, amely el tudja juttatni az embereket a katarzis szintjére. Ha a Sorsok Háza évente több százezer embert, köztük sok fiatal tud magához vonzani, akkor talán el tudjuk érni ezt a célt.”²¹

Hogy ezek a viták pontosan miről szólnak és miért vannak más szervezetek felháborodva ennek kapcsán, arról a következőket mondja Köves rabbi: „Azt szeretném kérni mindenkitől,

és ezt a magam és közösség számára is iránymutatónak tekintem, hogy az amúgy is sok fájdalommal, sérelemmel és kifakasztatlan sebbel terhelt téma, amely egyben nem csak a zsidó közösség hanem az egész nemzet ügye, ha úgy tetszik minden ember ügye, ne váljon martalékává egy zsidó hitközségi ellentétnek.

A következő évek sokkal inkább szólnak a közös építkezéstről. A vallásos zsidó közösségen belül is vannak intézményes feszültségek. Ez az egész ügy azonban nem a vallásos zsidó közösségről szól, ezért kár lenne ezt az ügyet ebbe a beszédhelyzetbe terelni.”²

Azzal kapcsolatban, hogy lesz-e együttműködés a zsidó szervezetek között a kiállítás koncepciója kapcsán, elég, ha ismét idézünk Köves Slomótól, aki szerint ez nem kérdés.

„Ezt a nyitást az elmúlt napokban többször is megtettem nyilvánosan. Most is megismétlem. Nemcsak a Mazsihisz felé nyitunk, hanem minden zsidó és nem zsidó, vallásos és nem vallásos, magyar és nemzetközi szervezet felé is. Ez az ügy nem az EMIH vagy a Mazsihisz ügye, hanem minden ember ügye kell, hogy legyen.”³

A kiállítás alapkonceptiójáról is sok szó esett az elmúlt hetekben. A Mazsihisz kifogásai szerint senki nem látta a koncepciót, de mivel azt Schmidt Mária és az általa vezetett kuratórium dolgozta ki, teljesen bizonyos, hogy az kizárólag arról szólna, hogy miként mosdatja a magyar állam és az akkori közzolgák felelősségét a kormány. A szeptember 7-én a Sorsok Házánál tartott sajtótájékoztató felvezetőjében Gulyás Gergely Miniszterelnökséget vezető miniszter kétszer is hangsúlyozta az akkori állami felelősséget és azoknak a közzolgáknak a felelősségét, akik megakadályozhatták volna a zsidó emberek deportálását. „Az a tény, hogy Magyarországon a zsidóság szervezett, tömeges haláltáborokba hurcolása az ország 1944. március 19-ei német megszállása után következett be, nem elkendőzése az azért viselt felelősségnek, annak a bűnnek, hogy az állam ezt követően nem védte meg polgárait. Kollektív bűnösség nincs, állami felelősség van.” Amennyiben ezek után bárki azt gondolja, hogy Köves Slomó rabbi és a közös-

sége a nevé adná egy olyan koncepcióhoz, amely megpróbálná elfedni az állam felelősségét, biztosan téved.

Az előzetes látványterveket és kisfilmeket Köves rabbi megtekintette, az ott látottakról, tapasztaltakról azt mondta: „A koncepció eddig elkészült anyagát ismerem. Az állandó kiállítás koncepciója nagyjából hatvan százalékban van kidolgozva. ... Rokonszenves volt, mert a központi kiállítás koncepciója alkalmas arra, hogy legyen egy érzelmi bevonódás azok részéről, akik ezt meg fogják tekinteni. ... El szeretnénk érni azt a célt, hogy ezt az intézményt, amely nemcsak egy állandó kiállításnak, hanem több időszak kiállításnak, valamint oktatási és kutatási központnak is helyet ad, minél több mindenki a sajátjának érezze, függetlenül attól, hogy zsidó vagy nem zsidó, vallásos vagy nem vallásos, magyar vagy nem magyar. Fontos feladatunk még, hogy az a kontextus, amely gyakran hiányzik a holokauszt prezentálásából, ugyancsak megjelenjen. Itt arra gondolok, hogy a holokauszt áldozataivá váló zsidók nem egy ismeretlen közösséget alkotnak. Ez egy élő közösség, amelynek van egy nagy ívű múltja Európában és Magyarországon is, de van holokauszt utáni jelene is. Fontos, hogy ez a jelen is megismerhetővé váljon. Közelebb kell hozni az eseményeket azokhoz a látogatókhoz, akiknek nincs semmilyen családi vagy személyes kötődésük ehhez a közösséghez.”⁴

MINEK MÉG EGY MÚZEUM?

A Páva utcai Emlékközpont szintén fontos intézmény. Az itt látható állandó kiállításon emléket állítanak az áldozatoknak, bemutatják a lerombolt épületeket, portrékat láthatunk az elhurcoltakról és igény szerint bele lehet nézni korabeli filmes és egyéb dokumentumokba.

A Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár kiállítása a judaizmus alapjait, az ehhez kapcsolódó tárgyakat, az ünnepeket és a hétköznapokat mutatja be. Sok része pedig főleg kutatóknak adhat fontos anyagot, információkat.

Ezzel szemben ez az oktatási célok is szolgáltni kívánó intézmény (ahogy már fent említettük) főleg annak a korosztálynak a tagjait szeretné megszólítani, akik nagyjából

most olyan korúak, mint a filmekben látható visszaemlékezők voltak akkor, amikor tömegesen küldték haláltáborokba a zsidó embereket. A remények szerint ez közelebb hozza majd hozzájuk ezt az időszakot, az, hogy miként élték meg kiskamaszként ezek az emberek azt, hogy a szüleiktől elszakították őket, szerencsésebb esetben a gettóba kerültek, rosszabb esetben őket is feltoloncolták a marhavagonokra – és a csodával határos módon túléltek a haláltáborokat, hazatértek és be tudtak számolni arról – sokszor csak évtizedek elteltével voltak képesek erre –, hogy mi zajlott ezeken a helyeken. Ennek kapcsán került szóba az is, hogy Kertész Imrének és az általa a korszakról írt műveinek is emléket állítana a Sorsok Háza.

Ezenkívül fontos tervként említette Köves rabbi egy-egy olyan típusú kiállítás megvalósítását, amelyekben magát a zsidóságot nemcsak a tradicionális ünnepekkel, a szokások ismertetésével hozná közelebb a fiatalokhoz, hanem azzal is, hogy megmutatja azt – akár egy korban hozzájuk közelebb álló ifjú rabbi személyes vezetésével –, hogy miként élnek ma a zsidó közösségek, hogyan fejlődnek, hogyan tartják életben évezredek hagyományait a 21. században és ezeket miként

tudják igazítani a modern korhoz. Ahogy Köves rabbi fogalmazott: *„Fontos feladatunk még, hogy az a kontextus, amely gyakran hiányzik a holokauszt prezentálásából, ugyancsak megjelenjen. Itt arra gondolok, hogy a holokauszt áldozataivá váló zsidók nem egy ismeretlen közösséget alkotnak. Ez egy élő közösség, amelynek van egy nagyí vű múltja Európában és Magyarországon is, de van holokauszt utáni jelene is. Fontos, hogy ez a jelen is megismerhetővé váljon. Közéletesebb kell hozni az eseményeket azokhoz a látogatókhoz, akiknek nincs semmilyen családi vagy személyes kötődésük ehhez a közösséghez.”*⁵

A másik ilyen fontos téma a segítők szerepének bemutatása. Ezekkel a példákkal lehet a fiatalokat ösztönözni olyanfajta felelősségvállalásra az embertársaik iránt, mint amelyet azok a hősök vállaltak, akik segítettek zsidó gyerekeknek, családoknak azzal, hogy bujtatták őket sokszor nagyon nehéz körülmények között a vészkorszak idején. Az ilyen követendő példaképekre is szüksége van a mai középiskolás korosztálynak.

Nem titkolt cél, hogy itt egy oktatási központ alakuljon ki, ahol interaktív és egyéb formában keltenék fel az érdeklődést a téma iránt. Ugyanis *„érdektelenség, apátia jellemzi nemcsak a többségi társadalmat, de még a zsidó fiatalokat is, és már csupán 2-3000 holokauszt túlélő lehet közöttünk.”*⁶ Ennek jegyében az lenne a legjobb, ha minden középiskolai diák eljutna legalább egyszer ide a 4 év alatt.

MI LENNE MOST A FELADAT?

Mivel a megnyitó időpontja végsően közeleg, fontos lenne, hogy egy ilyen emlékhely kapcsán összefogjanak és összeüljenek mindazok, akik elkötelezettek egy őszinte, minél több embert megérintő központ létrehozásában. Adott ez a nagy lehetőség (már néhány éve), ahol a témához méltóan lehet „benépesíteni” egy modern, jó ötletekkel felépített épületet. A helyzet adott, ki kell használni az ilyen adandó alkalmakat. Nem lenne jó, ha egy ilyen lehetőség a vallási zsidó közélet belső feszültségein akadna el. Különleges és nagy dolgok vannak

SAJTÓMEGJELENÉSEK A SORSOK HÁZA KAPCSÁN

„A Mazsihisz három dologban volt következetes. 1. Nem volt hajlandó elfogadni a projektet és annak gazdáját; 2. Nem volt hajlandó érdemben kifejezni a véleményét a projektről; 3. Ragaszkodott hozzá, hogy ő ellenőrizze a projektet az össz-zsidóság nevében. (...)”

2014 augusztusában a Mazsihisz pontokba szedte, hogy milyen feltételekkel hajlandó együttműködni a projektet irányító közalapítvánnyal (<http://mazsihisz.hu/index.php?scid=n7266>). Eszerint a kiállításnak »a Páva utcai intézmény általánosan elfogadott történelemszemléletén kell alapulnia«, a Mazsihisz szakértőinek folyamatosan részt kell venniük a kiállítás forgatókönyvének elkészítésében és ellenőrzésében, valamint az oktatói módszertan és kiadványok megalkotásában, és még a tárlatvezetői csapat kialakításában is a Mazsihisz intézményére, az Országos Rabbiképző Zsidó Egyetemre, hallgatóinak »tudására és elkötelezettségére« kell támaszkodnia. Az intézmény kuratóriumának pedig »egyenlő arányban a kormány, a Mazsihisz és a konszenzussal választott nemzetközi szakértők csapatából« kell állnia.”

Révész Sándor: *Sorsok házatlansága: az aljas provokáció meg a nemes* (HVG, 2017. szeptember. 27.)

„Az ügyből kimaradt Mazsihisz először rosszkedvű, de higgadt közleményben nyugtázta a fejleményeket, később azonban már közvetve »a magyar zsidóság elárulásával« vádolta meg az EMIH vezetőjét. Válaszában Köves Slomó a sérelmeken való felülemelkedésre és együttműködésre biztatott mindenkit. (...)”

A Mazsihisz szellemiségét meghatározó személyek, a rabbik nem próbáltak/próbálnak ezekre a kihívásokra választ adni, így ez a szervezet történelmi dimenzióban a levegőben lóg. A fiatalabb rabbik elismerésre méltó közösségépítő munkát végeznek, igyekeznek a neológia vallási és kulturális hagyományait ápolni, de ennél tágabb horizontok felé ritkán tekintenek. Nem keresnek választ arra a kérdésre, hogy a holokauszt után, a 21. században miért érdemes magyar zsidónak lenni. Hűségesen megtartják a holokauszt-megemlékezéseket, de nem teszik fel a kérdést, hogy a tragédiából számukra mi következik. A szervezet üzeneteiben azt hangoztatja, hogy nem akar »holokauszt-központú« zsidóság lenni, de nem tesz kísérletet, hogy a saját identitásában megtalálja a holokauszt helyét. A holokauszt kutatását rábízják a velük jó viszonyt ápoló, asszimiláns szellemben nevelkedett történészekre, akik szakmailag igen felkészültek, de nem keresnek a vallásos ember számára elfogadható válaszokat.”

Gadó János: *A rabbi, aki három nyelven beszél* (Szombat.org, 2018. szeptember 16.)

készülőben ezen a gyönyörű és fontos helyszínen, fogadja meg talán mindenki Köves rabbi szavait:

„... Ez egy olyan útválasztás, amelyet az emberek nap mint nap megtesznek minden emberi környezetben kialakult sérelem kapcsán, akár személyesen, akár közösségi vagy nemzeti szinten. Az a felismerés fontos, hogy ha vannak olyan dolgok, amelyek szinte feldolgozhatatlannak tűnő sérelmekkel járnak, akkor

melyik utat választjuk. Azt az utat, hogy ezeket a sérelmeket protestálva állítunk mementót az eseményeknek vagy megpróbáljuk ezeket a sérelmeket becsatornázni egy építő és gyógyító folyamatba, amelyből mindenki tud tanulni, függetlenül a származásától. A holokauszt valóban felfoghatatlan története, hetvenöt évvel az események után, megérett arra, hogy mindahányan megpróbáljuk ezt a második utat is végére.”⁷

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 Köves Slomó interjúja a Mandineren, 2018. szeptember 17.

Zájin chesván FELELŐSSÉGGEL EGYMÁSÉRT

Izraelben az eső nem magától értetődő természeti jelenség, hanem a mi viselkedésünktől függő áldás, amit ki kell érdemelnünk az Örökkévalótól. „Ha pedig jól figyeltek rendeleteimre, melyet ma rendeltem nektek, és szeretettel szolgáljátok az Örökkévalót, tiszta szívből és egész lélekkel, akkor időben adok esőt földetekre, őszi és tavaszi esőt, hogy be tudjad gyűjteni gabonádat, mustodat és olajodat.” (5Mózes 11:13-14.) DÉNES ANNA ÍRÁSA

MIKOR MILYEN CSAPADÉKOT KÉRÜNK?

Imádkoznunk kell az esőért, kérni Istent, hogy küldje el nekünk a *gismej bráchát* – az áldást hozó esőt. Az esőért való ima (*tfilát hágesem*) smini áceret ünnepén hangzik el, és ettől kezdve egészen peszáchig az Ámida második áldásában minden alkalommal megemlítjük az esőt: az „aki szelet fúvat és esőt hullat” formulát használva. Ez azonban nem imádság, pusztán annak elismerése, hogy a szél és az eső az Örökkévalótól származik. Az esőért könyörögni csak chesván hetedikének esti imájában kezdünk, az állóima kilencedik áldásában, és ettől fogva peszáchig naponta háromszor hangzik el e kívánság:” hozz *áldásos esőt és harmatot a földre...*”

Zájin chesván nem ünnepnap, de a zsidó naptár egyik jeles napja. Fontos azonban megjegyezni, hogy ez csupán az Izrael Földjén élő zsidókra vonatkozik, a diaszpórában 60 nappal az őszi napéjgyenlőség után kezdik ugyanezt az áldást mondani (ami december 4. vagy 5. napját jelenti), mivel Babilóniában ekkor volt már szükség az esőre.

FELELŐSSÉGGEL EGYMÁSÉRT

A Talmud szerint (*Táanit* 10a) a második jeruzsálemi Szentély korában chesván hónap hetedik napja volt az a legkésőbbi dátum, amikor a zsidók visszaérkeztek otthonaikba a szukoti jeruzsálemi zárandoklat után. Az egy hétig tartó sátoros ünnep tisri hó 21.

napján fejeződik be, és közvetlenül követi smini áceret – a gyülekezés nyolcadik napjának egynapos ünnepe. Az inentől számított 15. nap chesván hónap 7., zájin chesván, mely időpontban a Babilóniában lakó zsidók elérték az Eufrátesz partját, és már nem fenyegetett az a veszély, hogy ha Izraelben élő testvéreik kérése azonnal meghallgatásra talál Istennél, akkor a hazafelé tartó zárandokok megáznak út közben. Egy kiadós eső ugyanis, az akkori útviszonyokat figyelembe véve, nagyon kockázatosra tette volna az út folytatását. Az Erec Jisráelben lakó zsidók ezért szolidaritásképpen nem kezdtek esőért imádkozni, holott minél hamarabb és minél több esőre volt szükségük.

Izrael léte Istentől függ. Ugyanígy az is, hogy hullik-e eső, és ha igen, mennyi égi áldást kap az Ígért Földje. Ezért imádkozunk esőért pontosan abban az időben, amikor a földnek szüksége van rá. Nem felejthetjük el azonban sohasem, hogy tekintettel kell lennünk mások szükségleteire, korlátoznunk kell a saját igényeinket, hogy másoknak ne okozzunk ezzel kellemetlenséget. Így nő túl zájin chesván jelentése saját magán, és válik a „minden zsidó felelős a többi zsidóért” elvezredes példájává.

SZENT ÉS PROFÁN VÁLTAKOZÁSA

A Rebbe azt tanította, hogy chesván hónap a megelőző tisri hónap spirituális emelkedettsége után a ma-

teriálishoz való visszatérést jelenti. Szent és profán, istenszolgálat és munka: e váltásokra szükség van ahhoz, hogy az ember élete a megfelelő mederben folyjon, és legyen honnan erőt merítenie az egyszerű hétköznapiokon.

Chesván – az egyetlen olyan zsidó hónap, melyben nincs ünnepnap – éppen ezt a váltást jelképezi. Egy jeles nap töri meg csupán e hónap monotonitását, a hetedik nap, 15 nappal szukot vége után. Ha közelebről megnézzük ezt a napot, annak különlegessége éppen hogy a hétköznapi dolgok jelentőségét húzza alá egy zsidó életében. Szukot idejére minden zsidó elhagyta a földeket és az ahhoz kapcsolódó aggodalmait, és a jeruzsálemi Szentélybe zárandokolt, ahol a norma a csoda volt és az isteni jelenléte nyíltan érzékelhető. Az ünnep után mindenki hazament: egyeseknek néhány órán át tartott az út, másoknak pedig két hétig. És azon a napon, amikor az utolsó zsidó is hazaérkezett, kezdte el az egész közösség az esőért való imát, kérve Istent, hogy áldja meg a földet. Mélyebb értelemben az utolsó zsidó a spirituálisan leginkább eltávolodott zsidót is jelenti, azt, aki leginkább a materiálissal van elfoglalva. Mégis minden zsidónak, még a Jeruzsálemhez legközelebb lakónak, a spirituálisan legmagasabb szinten állónak is meg kell várnia imájával azt, aki a legmesszebbre került, mivel ha nem így tesznek, akkor cselekedetük nem teljes.

NE HAGYJUK A TÜZET KIALUDNI!

ÚJRAAVATTÁK A BUDAVÁRI ZSINAGÓGÁT

A budavári Táncsics Mihály utcai középkori imaházat 2018. szeptember 6-án avatták újjá. Az imaház újbóli megnyitásával egyidőben a zsinagóga új rabbiját is felavatták. Az imaház Ros hájának kezdte meg működését, a nagyobb ünnepeken illetve péntek este és szombaton tartanak majd benne istentiszteletet. ZSIDO.COM

A Budavári Zsidónegyednek és zsinagógájának története a középkorba nyúlik vissza. Történelmi háttéréről fontos megemlíteni, hogy Buda városát a tatárok 1241-1242-es hadjárata után alapította IV. Béla király, ahová a zsidó közösség költözött. A király 1251-ben kiadott kiváltságlevelében szabályozta a zsidók jogait és szabadságát. Ezek a rendelkezések az egész középkorban érvényben ma-

radtak a Magyar Királyság területén. Az első budai zsidónegyed először 1360-ban szűnt meg I. Lajos vallási türelmetlenségéből fakadóan, de főképpen azért, mert szüksége volt a zsidók házaira, ezért elűzte őket azokból. 1364-től, miután a zsidók visszatérhettek Budára, már csak a zsinagógát használhatták. A zsidónegyedet Zsigmond király idején, 1420-ban számolták fel. Szulejmán szultán

1541-ben elfoglalta Buda városát, ahová a zsidók is visszatérhettek, és újra birtokba vehették elhagyott házaikat, és természetesen zsinagógájukat is. A török korban jelentős számú zsidó lakosság élt Budán.

Az új helyre települt zsidónegyed második zsinagógája a 15. század közepén épült fel késő gótikus stílusban, az épületet 1686. szeptember 2-áig használták. Ezen a napon a

AZ ÖSSZEÁLLÍTÁS FOTÓIT DEMECS ZSOLT KÉSZÍTETTE
A ZSINAGÓGA- ÉS RABBIAVATÁSON

keresztény seregek visszahódították a várost az oszmánoktól. A Tánicsics Mihály utcai imaház falainak részleteit 1964-1965 között tárták fel. A falakon két freskótöredéket is találtak, amelyekről Scheiber Sándor a héber betűk írásmódja alapján megállapította, hogy azok a budai-török kor zsidóira utalnak vissza. A 15. század eleji keltezés azt valószínűsíti, hogy eredetileg ez a kisebb imaház volt az új zsidónegyed első, eredetileg askenázi rítusú zsinagógája. A freskón a Mózes 4. könyvében található Ároni papi áldást olvashatjuk.

„Áldjon meg téged az Örökkévaló, és örizzen meg téged, világíttassa az Örökkévaló neked az ő szímet: és könyörüljön rajtad,

Köves Slomó és Binyomin Jacobs, Hollandia országos főrabbija

Köves Slomó körbevezeti dr. Áder János köztársasági elnököt

nos köztársasági elnök. Köszöntőt mondott Köves Slomó, az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség (EMIH) vezető rabbija. Az ünnepségen rabbivá avatták Faith Áser Ákost, aki kinevezéséig a Vasvári Pál utcai zsinagóga másodrabbiaként szolgált a zsidó közösséget.

Az egykori zsinagóga romjainak első feltárására az 1960-as években került sor, ugyanakkor, amikor a most avatásra kerülő imaház maradványai kerültek elő. Az 1960-as években visszatemetett egykori középkori zsinagóga feltárásáról szól az imaházban megtekinthető kiállítás. Az eddig csupán kiállítóhelyként üzemelő egykori imaterem az újravatással visszanyerte eredeti funkcióját, és a továbbiakban az EMIH Budavári zsinagógájaként látja el a zsidó közösség szolgálatát.

A tekintélyes magyar és külföldi állami és egyházi vezetők részvételével zajlott eseményt megtisztelte jelenlétével Iain Lindsay, az Egyesült Királyság nagykövete, Kirsten Geelan, Dánia magyarországi nagykövete, Nurbakh Rustemov, a Kazah Köztársaság rendkívüli és meghatalmazott

fordítsa feléd az Örökkévaló az ő szímet és adjon neked békét.”

A most újra megnyíló zsinagóga lett a hazai Altneuschul, azaz a prágai zsinagóga alteregója. Sajnos az imaház eredeti berendezései nem maradtak fenn, ezért az EMIH új bútorokat készíttetett, Somlai Tibor belsőépítész tervezésében. Az átalakított tér hetven ember befogadására alkalmas.

Közel 400 év után, az 5779. zsidó újév alkalmából rendezett avatási ünnepséggel visszatér a vallási és közösségi élet az egyik legrégebbi magyar zsidó imaház falai közé. A középkori imaterem Budavári zsinagógává avatásán a közel 1000 fős ünneplő közönség mellett részt vett Öexcellenciája David B. Corns-tein, az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövete és dr. Áder Já-

nagykövete, *Fares Saeb*, Izrael Állam magyarországi nagykövetének helyettese, valamint *David J. Kostelan-ák*, az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetségének nagykövet-helyettese is.

Az eseményen Köves Slomó, az EMIH vezető rabbija köszöntötte az egybegyűlteket, majd ezt követően méltatta az ezeréves magyar-zsidó együttélést, kiemelte beszédében, hogy a történelmi helyszíneket újra közösségi élettel kell megtölteni, és külön felhívta a figyelmet a most megnyílt imaházhoz közel található Mátyás-korabeli nagy zsinagógára, mely egyelőre még vár a feltárássra. Beszédében hangsúlyozta, hogy a zsidó közösség felelőssége, hogy a soha korábban nem látott jólétet a gyökereik és a közösség megerősítésére használják.

Ezt követően *David Cronstein*, az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetének közreműködésével *Salamon Ábrahám* rabbi az utolsó betűt is beírta az Óbudai zsinagóga közössége által adományozott Tóratekercsbe.

A Tóratekercs szertartásos befejezését követően *Oberlander Báru*ch rabbi, a Budapesti Ortodox Rabbinate vezetője jókívánságát fejezte ki Faith Ásernek. A rabbi azt mondta neki: eddig fiatalember volt, innentől kezdve azonban a zsidó nép egyik vezetője lesz, ami óriási felelősség. Ezt követően felolvasta *David Lau*, Izrael Állam askenázi főrabbijának üdvözlését, aki áldását küldte a Budavári zsinagóga leendő rabbijának, Faith Ásernek, és reméli, hogy ez a megújuló zsinagóga

fényt fog szórni a környékre és a zsidó közösségre.

Yuli Edelstein, az izraeli parlament, a Kneszet Házelnöke is levélben juttatta el üdvözlését: „A zsinagóga, amelyet most romjaiból építenek újra további, elmondhatatlanul meghatározható bizonyítéka annak, hogy népünk örökké létezik majd. Kétségem sem fér hozzá, hogy a belőle felszálló ima- és énekhangok egybeolvadnak a világ többi zsidójának dallamával, és megnyílnak majd az ég kapui.”

Az avatási ceremónia a közelgő 5779. zsidó újév tiszteletére megfújósófár hangjaival vette kezdetét. Az új zsinagóga számára adományozott Tórat énekszó kíséretében vitték a zsinagóga bejáratáig, ahol Köves Slomó rabbi rövid avató beszédét

Binyomin Jacobs elhelyezi a mezüjét a kapura

követően *Binyomin Jacobs*, Hollandia országos főrabbija elhelyezte a kapura a legfőbb zsidó imádság első két szakaszát tartalmazó mezüjét. A rabbi-kinevező okmány hivatalos aláírását követően *Binyomin Jacobs*, *Oberlander Báruch* és *Köves Slomó* rabbivá avatta *Faith Áser Ákost*.

A zsinagóga újraavatását követően egy új budapesti zsinagógában szólnak meg minden nap a reggeli ima szavai, újraéled a közösségi élet a Budai Várnegyedben, ahol már a

XIII. századból is maradtak fenn feljegyzések zsidó hitéletéről – mondta a frissen rabbivá avatott *Faith Áser Ákos* székfoglaló beszédében, amelyben az Örökkévaló segítségét kérte, és köszönetet mondott mestereinek, támogatóinak, akik végigkísérték a rabbivá válás útján.

Az esemény zárásaként *Mága Zoltán* Prima Primissima-díjas hegedűművész eljátszotta a Szól a kakas már című tradicionális magyar-zsidó népdalt.

A Budavári zsinagóga a zsidó újjév, a Ros hášana alkalmával kezdte meg működését, és egyelőre a

nagyünnepeken, illetve péntek esteként és szombatonként tartanak Istentiszteleteket.

A zsinagóga megőrzi muzeális funkcióját is, a Budapesti Történeti Múzeum kiállítása továbbra is látogatható lesz a nagyközönség számára.

HOGYAN LESZ VALAKIBŐL RABBI?

A RABBIVÁ AVATÁS TÖRTÉNETE

A rabbi szó annyit tesz: mesterem, tanítóm. A rabbi zsidó vallási vezető, többek közt elláthat különféle közösségi feladatokat, vallásjogi döntéseket hozhat és taníthat. A rabbik felavatását szmichának nevezzük, ami azt jelenti: rátétel, megbízás, átadás. DÉNES ANNA ÍRÁSA

A hagyomány nemzedékről nemzedékre való továbbadása a zsidó történelem korai szakaszából származik, a zsidó vallási vezetőket azonban csupán a polgári időszámítás szerinti második századtól kezdték rabbinak hívni, és a cím megszerzéséhez szükséges követelmények rendszere is fokozatosan alakult ki. Korábban a mózesi hagyományt követték a vallási vezetők felavatásánál. Mózeszt a zsidó hagyomány így emlegeti: Mose rábénu – Mózes mesterünk, akinek az Örökkévaló megtanította az egész Tórát, és ezt adta tovább halála előtt utódjának, Jehosua bin Nunnak, ráruházva a vezetőséget egy jelképes mozdulattal, Isten parancsára:

Mózes pedig úgy cselekedett, amint az Örökkévaló parancsolta neki; vette Jehosuat és odaállította őt Elázár, a pap elé, meg az egész község elé; ő pedig rátette kezeit és parancsot adott neki, amint szólt az Örökkévaló Mózes által. (4Mózes 27:22-23.)

NEMZEDÉKRŐL NEMZEDÉKRE

A Szináj-hegytől eredeztethető tradíciót évszázadokon keresztül nemzedékről nemzedékre adták tovább, a klasszikus szmichá – a kéz fejre

helyezése és a vezetőség szimbolikus továbbadása – biztosította a láncolat folytonosságát. A kéz fejre helyezésének szokása lassanként eltűnt, de a lánc egészen a talmudi korig megszakítatlan maradt: a talmudi bölcsek vissza tudták vezetni mestereiket egészen Mózesig. A talmudi korban léteztek a nagy vezetők, akiket a „rábán” cím illetett, az Izraelben felavatott vallási vezetők, a rabbik, akik igen széles döntéshozatali jogkörrel rendelkeztek, valamint a babilóniai diaszpóra rávjai, akik, mivel nem Izraelben avatták fel őket, bizonyos dolgokban nem dönthettek, ám jogi és vallási kérdésekben hozhattak döntéseket.

A polgári időszámítás szerinti 132-135-ben zajlott Bár Kochvá szabadságharc leverése utána Hadrianus császár a szmichá intézményében a zsidók állandó önállósodási törekvését látta, ezért elrendelte, hogy aki felavat, vagy akit felavatnak, azt meg kell ölni, a várost pedig, amelyben sor került erre, le kell rombolni. A szmichá hagyományát végül Jehuda Ben Báva rabbi mentette meg, aki saját életének feláldozásával avatta rabbivá a ko-

rábban mártírhalált halt rabbi Akiva öt tanítványát. A klasszikus szmicha azonban így sem maradhatott fenn, elsősorban azért, mert annak alapvető követelménye volt az Izraelben való felavatás. Hogy mikor szűnt meg teljesen a rabbivá avatás e klasszikus változata, nem tudjuk pontosan, ám írásos emlékekből úgy tűnik, hogy a X-XI. században még létezett a Szentföldön valamilyen, a régi szmichá hagyományait követő rabbivá avatási szertartás. Bár volt néhány próbálkozás az eredeti szmicha felelevenítésére, a hagyomány szerint erre majd csak a messiási korban lesz lehetőség.

A TRADÍCIÓ ÚJJÁÉLESZTÉSE

E próbálkozások közül a leghíresebbre 1538-ban került sor. A korábban Spanyolországból menekült, cfáti Jáákov Beráv rabbi szerette volna feléleszteni ezt az intézményt, részben azért, hogy felállíthassa a Szánhedrint, részben pedig azért, hogy legyenek olyan, klasszikus értelemben vett rabbik, akik bibliai eredetű büntetéseket is kiszabhatnak. Erre azért lett volna szükség, mert a Spanyolországból a kiüze-

tés nyomán elmenekültek között sok visszatért *converso* is volt, akik bűneikért szerették volna elnyerni büntetésüket még ezen a világon, hogy ne fenyegetse őket a *kávét* – a léleknek az Istentől való elvágása – büntetése haláluk után. Bár Beráv rabbi felavatta néhány tanítványát, köztük a hatalmas jogi kódex, a *Sulchán Áruch* szerzőjeként ismert Jozsef Kárót is, kísérlete nem aratott osztatlan sikert (a jeruzsálemi rabbi nem fogadták el), és csupán néhány nemzedéken keresztül tartotta magát ez az újonnan felelevenített hagyomány.

MODERN RABBIAVATÁS

Napjainkban a rabbivá avatás azt jelenti, hogy az illetőnek joga van háláchikus kérdésekben döntéseket hozni – ellentétben a klasszikus rabbivá avatással, amikor a rabbi például büntetéseket is kiszabhattak. A kéz fejre helyezésének szokása, a vezetőség szimolikus átadásának szokása teljesen kiveszett, helyette írott dokumentumot adnak át a tudásáról számot adó jelöltnek, és ezt az iratot is szmichának nevezik.

Voltak azonban olyanok is, akik, bár minden szükséges tudással rendelkeztek, nem tették le azt a formális vizsgát, melynek nyomán megszerezhetnék volna hivatalosan is a rabbi címet. A *Cháfec Chájim*ről (Jisráel Meir Kágán rabbi), a XX. század elejének talán leghíresebb bölcséről meséli az anekdota, hogy mindaddig nem volt hivatalos rabbidiplomája, amíg egyszer útlevele nem volt szüksége. Mivel ebbe a dokumentumba be kellett írni a foglakozását is, úgy

A KLASZIKUS SZMICHÁ MEGSZERZÉSÉNEK FELTÉTELEI

Három emberre volt szükség a szmichához: aki adta, annak magának is szmichával kellett rendelkeznie, és rajta kívül még két embernek kellett jelen lennie, azonban nekik maguknak nem kellett felavatott rabbinak lenniük.

Mind a felavató rabbinak, mind pedig a felavatandónak Izrael földjén kellett lenniük, de nem volt szükség arra, hogy egyazon helyen tartózkodjanak – szó- vagy írásbeli üzenet által is megtörténhetett a felavatás.

A felavatott személynek akkor is jártasnak kellett lennie minden, a zsidó jogot és törvénykezést érintő kérdésben, ha őt magát csak bizonyos területeken való döntéshozatali jogkörrel ruházták fel az avatás által.

Lehetőség volt arra, hogy csak bizonyos területen való döntéshozatalra, illetve arra, hogy csak bizonyos időtartamra avassanak fel valakit.

Akárhány embert felavathattak egyszerre – Dávid király például harmincezer embert avatott. (2Sámuel 6:11.)

Kezdetben, akit felavattak, felavathatta a saját tanítványait. Később, a polgári időszámítás kezdete előtti első században, csak a nemzedék vezetőjének kifejezett engedélyével adhattak szmichát.

döntött, hogy szüksége van egy szmichára ahhoz, hogy nyugodt szívvel kitölthesse ezt a rovatot. Kérésére egyik kollégája, a vilnusi *Chájim Ozer Grodzinski* rabbi küldött neki szmichát – távirón.

Míg a klasszikus szmichához, akkor is, ha csak részleges döntéshozatali lehetősége volt a felavatott rabbinak, minden területben jártasnak kellett lennie a jelöltnek, addig ma két szintje van a felavatásnak. Az első fok a „Jore jore” – a zsidó élet mindennapjaihoz kötődő kérdésekben való döntéshozatalra jogosít (pl. kóserság, családi tisztaság, szombati és ünnepi szabályok), a másik pedig a „Jádin jádin”, mely dájánná tesz valakit, aki gazdasági és tulajdonjogi ügyekben bírászkodhat. (Korábban egy harmadik fokozat is létezett, mely a sérülten szüle-

tett elsőszülött állatok ügyében való döntéshozatalra adott lehetőséget a birtoklójának.) A rabbi emellett vezetői pozíciót is ellátnak a közösségben és különféle szertartásokat (esküvő, temetés) vezetnek.

A Rebbe fontosnak tartotta, hogy a fiatal bóherek házasságkötésük előtt megszerezzék a szmichának legalább az alacsonyabb szintjét, hogy legyen valaki az otthonban, aki mindennapi háláchikus kérdésekben tudja a választ.

Fontos végül kiemelni, hogy bizonyos élethelyzetekben az embernek rabbi segítségére van szüksége, hogy választ kaphasson a kérdéseire. Érdemes megfontolni, kihez fordulunk e kérdésekkel, hogy bizonyosan olyan személyt válasszunk, aki megfelelő tudással és ismeretekkel rendelkezik a zsidó jog terén.

A LEGFŐBB FELADAT MOST A KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS

Mint előző oldalainkon beszámoltunk róla, szeptember 6-án nyitották meg a budavári zsinagógát és avatták rabbivá FAITH ÁSERT, aki ennek a közösségnek a vezetője lesz ezután. Őt sokan ismerhetik már a Vasvári Pál utcai zsinagógából, most rengeteg feladata mellett szakított arra időt, hogy válaszoljon kérdéseinkre, hogy egy kicsit közelebről is bemutathassuk őt az Egység magazin olvasóinak. JUHÁSZ VALI ÍRÁSA

– Ön egyike azoknak a Chábád rabbiknak, akik magyar zsidóként kapcsolódtak be az itteni hitéletbe. Mennyire támogatták szülei ezt a törekvését?

– Az Örökkévalónak hála nagyon jól fogadták – ezt elmondtam a rabbiavatáson tartott beszédemben is – és mivel látták, hogy nagyon komolyan beleástam magamat a zsidó tanok tanulmányozásába, nagy örömmel töltötte el őket. Én pedig hálás vagyok nekik, hogy mindenben támogattak. Olyan hozadéka is volt, hogy ennek hatására édesanyám elkezdett a vallásról tanulni és péntek esténként gyertyát gyújtani, valamint Jom kipurkor böjtölni.

– A rabbiavatáson Oberlander Báru ch rabbi méltatta szakadatlan kintartását a tanulóiban. Mikor és milyen indítatásból döntött úgy, hogy rabbi szeretne lenni?

– Eredetileg az volt az elképzelésem és a célom, hogy a gimnázium elvégzése után újságíró leszek, mert nagyon tetszett ez a pálya. Már éppen a főiskolára készültem, amikor egy szép napon Köves Slomó rabbi felhívott, hogy

lenne-e kedvem csatlakozni egy pár nap erejéig az akkor éppen újrainduló Pesti Jesivához. Úgy gondoltam, egy napra elmegyek, pár órát eltöltök ott. És ebből a pár órából lett aztán több nap, több hét, több hónap és végül két évet szolgáltam a Pesti Jesivában. Akkor már éreztem, hogy a rabbi-hivatás engem nagyon érdekel. Négy évig tanultam a tel-avivi Cházon Eljáhu Chabad jesivában, ahol nagyon komoly tanulási rendszer volt, igen szigorú feltételekkel. Ennek befejezése után itthon folytattam a tanulmányaimat. Kiváltképpen a zsidó törvénykezés érdekelt: amikor csak tehettem, a Sulchán Áruhot és a Responzum könyveket bújtam, majd később ez kibővült a zsidó filozófia tanaival, és természetesen a Talmud- és Misná-tanulás sem maradt ki az életemből.

– 2010-ben költözött vissza, akkor már feleségével, Budapestre. Milyen területen és hogyan kezdte meg a munkát?

– Sokrétű feladatköröm volt már akkor is. Egyrésztől Köves Slomó rabbi felkért, hogy az Olajág Otthonoknak

NÉVJEGY

FAITH ÁSER

- Született: 1983
- Foglalkozása: rabbi
- Család: házas, három gyermek édesapja

(az EMIH idősotthonai) legyen a vallási vezetője. Itt órákat és különböző ünnepeket tartottam. Ezenkívül jártam börtönökbe is, ahol az ábécétől kezdve az olvasáson át a zsidó elítélteknek adandó különböző tanácsokon keresztül sokféle dologgal foglalkoz-

tam – még zsidó filozófiát is tanultunk velük. A mai napig jó kapcsolatom van az azóta már szabadlábban lévő akkori fogvatartottakkal.

Az egyik legkomolyabb és talán legnehezebb feladat az volt, amikor négy éve az Átidban elkezdtem foglalkozni fiatalokkal. Kamaszokkal és ifjúsággal dolgozni nem egyszerű. De rengeteg fiatalal állok ennek köszönhetően kapcsolatban, egy részük azóta már külföldi jesivákban tanul. Továbbá fontos feladatom van még az Oberlander rabbi által vezetett kóserügyi csapatban, amelynek szintén szerves része vagyok – a kóser vágásnál veszem ki a részemet a munkából. Közben a Vasvári Pál utcai zsinagógában a másodrabbi teendők is elég sok elfoglaltságot jelentettek.

– A másodrabbi-státuszról nem sokat tudunk, milyen feladatokat jelent ez – adott esetben a helyettesítés mellett?

– A másodrabbi azt jelentette a Vasvári falain belül, hogy Báruch rabbi jobbkeze lehettem, ami igen nagy megtiszteltetés – ismerte az ő tudását és a közösségért végzett fáradhatatlan munkáját. Ez egy olyan időszak is volt, ami felkészített arra, hogy most az új közösséget szervezni tudjam. Vissza-visszatérnek azok a gondolatok és a válaszok bizonyos kérdésekre, amelyek nem feltétlenül vannak leírva a zsidó törvénykezésben. Amit láttam tőle, hogy különböző kérdésekben, szituációkban, helyzetekben hogyan cselekedett és hogy próbált megoldást találni egyes emberek problémáira.

Ez egy fontos és jó dolog, hogy az ember úgy tud elkezdni építeni egy új közösséget, hogy mögötte van már pár év gyakorlat egy nagy rabbi mellett. A Vasváriban sok mindent magamra vállaltam, úgy mint a programszervezés, ami nem csak az ünnepekre szólt, hanem más alkalmakra is. A szombat reggeli tanítások, a zsidó misztika, péntek esténként az éjszakába nyúló tanulások – ami egyébként egyedülálló Magyarországon, hogy egy közösség nem csak Sávuoat estéjén, hanem máskor is együtt tanul (éjszakáig). Szívemet-lelkemet beletettem a Vasvári zsinagógában végzett munkámba ezekben az években.

– A Budavári Zsinagóga vezetése nagy feladat, fel kell építeni egy új közösséget a Várban. Hogyan tervezi ezt megvalósítani?

– Az új zsinagógában az első előadásom pontosan arról szólt, hogy hogyan építünk közösséget, igyekeztem elmagyarázni a megjelenteknek azt, hogy miből is kell állnia egy közösségnek, hogy mindenki ki kell vegye a részét stb. Ez egy hosszabb téma, aki szeretne erről többet tudni, látogasson el hozzánk, és mindenről tájékoztatjuk.

De nemcsak a rabbik feladata a közösségszervezés, hanem a híveké is, mindenkinek magával kell hoznia még két embert. Szerencsére a Várnegyedben és annak környékén is vannak szép számmal hitsorsosok, akiknek egy kis részét már most sikerült megszólítani – ez nagy öröm számomra. Másrészt a környékről jönnek olyanok is, akik kicsit messzebb laknak.

Mindazonáltal egy közösség felépítése nem 1-2 hetes munka, hanem egy hosszabb időszakot felölelő feladat, ahol az ember próbál mindenféle „trükköt” bevetni. Lesznek különféle érdekes programok, melyekről majd folyamatosan értesülnek az érdeklődők – ígérem, hogy izgalmasak és érdekfeszítőek lesznek. A legfontosabb talán, hogy legyen közösségi élet: tanításokat szervezek hétköznapi esténként, ugyanígy a feleségem is tervez hasonlókat. Egyelőre a pénteki, szombati alapra hagyatkozunk. A zsinagógának és a Várnegyednek a különleges atmoszférája szintén jó hatással van az emberekre, ami hívogató lehet.

A tervem az, hogy egy élő közösséget varázsolok oda. Nem csak turistalátványosságként szeretnénk üzemeltetni a zsinagógát, bár – érdekes módon – eddig mindig voltak turisták, akik csatlakoztak a minjénhez.

– Már beszéltünk arról, hogy ezen kívül még számos helyen végez aktív munkát. Például az Átidban vagy a bár micvókra való felkészítésben, és, ha jól tudom, börtönökbe is ellátogat zsidó származású elítéltekhez. Meséljen ezekről néhány szóban!

– A bár micvóra való felkészítés nagyon fontos munka, a visszajelzések alapján ebben nagy sikereket értem

el. Különöző gyermekeket sikerült egészen jól felkészíteni, más-más elvárásoknak kellett megfelelni. Nagyon nagy örömmel tölt el, amikor egy 13 éves fiúnak ott állhatok a bár micvó ünnepségén, és hallok a drósét vagy azt, ahogy a Tórából felolvass vagy idéz a klasszikusoktól, ezek mindig nagyon különleges alkalmak. Izgalmas feladat, hogy egy gyermek, aki egy héber betűt sem ismer, a felkészülés során eljut egy olyan szintre, hogy már a Tórából olvas fel.

A börtönbejárás egészen más élményekkel szolgált: megoldani például, hogy egy fogvatartott egy külön hűtőt vagy esetleg a kiddushhoz szólólevelet vagy éppen veszélyesnek tartott tflint tartson magánál a zárkában. Vagy hogy a különböző elektromos beengedőkapukon hogyan jutottam át ünnepnapokon – ami ilyenkor tilos – anélkül, hogy „becsipogjak” – az ember ezeket előre meg kell, hogy tervezze, mert senki kedvéért nem kapcsolják ki.

– Bemutatná néhány szóban a családját? Felesége mivel foglalkozik, gyermekei mennyi idősek?

– Feleségem, Ráchel francia származású és hittantanítóként tevékenykedik. Nagyon szeretik őt itt a közösségben, és remek érzés, hogy szépeket és jókat mondanak róla. A későbbiekben tervez izgalmas programokat ő is itt a Budavári Zsinagógában, például zsidó táncstanulásokat és lányos órákat. Három gyermekünk van, Menáchem Mendel 6, Snéur Zálmán 4 és Eliseva Lisa 1,5 éves. Róluk nagyon sokat tudnék mesélni, de ez ebben az interjúban terjedelmi okból sajnos nem lehetséges.

– Hogyan képzeled el magát 10 év múlva?

– Valahogy így: egyik nap a közösség egy tagja hív, és elújságolja, hogy újabb gyermeke született feleségétől, akit itt ismert meg nálunk, a „kilében” és zsidó névadásra invitál.

Mire én megköszönöm, és csak annyit kérdezek, hánykor lenne, mert a zsinagógába – amit addigra kiástak már a föld alól – akkor hozzák az új padokat, mivel a régiek elkoptak a napi többszöri használatból.

MILTON FRIEDMAN ÉS IZRAEL

A piacbarát közgazdaságtan egyik legnagyobb – ám kétségkívül legjobban ismert – múlt századbeli, magyar zsidó származású alakja több alkalommal járt is Izraelben, és támogatását fejezte ki a zsidó állam iránt: egyesek mindjárt azzal vádolták, hogy Menachem Begin gazdaságpolitikájának közvetlen kitalálója volt. A Nobel-díjas közgazdászt azonban Simon Peresszel is kapcsolatba hozták: a nemrég elhunyt volt kormány- és államfő szintén kikérte véleményét. Kereken tíz éve hunyt el Milton Friedman.

VESZPRÉMY LÁSZLÓ BERNÁT ÍRÁSA

FRIEDMAN ÉS A CIONIZMUS

Bár egy Saul Singer által jegyzett tavalyi cikk szerint Friedman „meggyőződéses cionista volt”, ezt cáfolja izraeli közgazdász kollégája, Daniel Doron. Neki Friedman egy magánlevelében azt írta, hogy „*be kell valljam, sosem foglalkoztam sokat a cionizmussal, és nem is olvastam sokat a történetéről. . . [viszont] elképesztőnek találom, amit nekem elmeséltél a cionizmus gazdasági történetéről.*”

Amire Friedman itt utalhatott, azt egy 1977-es interjújában fejtette ki. Ebben a beszélgetésben a kérdező felemlgette Friedman egy megjegyzését, miszerint a zsidóság tradíciója alapvetően szemben áll a szocializmussal. Friedman azt felelte erre, hogy valóban így gondolja: „*Meglehetősen furcsa, hogy a szocializmusnak olyan sok barátja van a*

zsidók között, mint amilyen sok ellensége a kapitalizmusnak, hiszen az ember akár azt is mondhatná, hogy a zsidó tradíció alapvetően idegen a szocializmustól, ám hasonlít a kapitalizmusra.”

Ezt a gondolatát így fejtette ki életrajzában – melyet feleségével együtt írt meg, s melynek címe *Két szerencsés ember volt*: „*Az államszocializmus nem egyezik a zsidó egyén és az izraeli közösség érdekeivel. Az államszocializmus, úgy hiszem, hogy alapvető zsidó értékeket tagad meg: az ember felelősségét Isten előtt saját tetteiért; az egyéni adakozást; az önkéntesen formált közösséget; a véleménykülönbségek iránti tiszteletet; a józan észben való bizalmat. Ezek az alapvető zsidó értékek eltorzulnak abban a rendszerben, mely – ha logikai végpontjáig terjesztjük azt – kicseréli az egyéni lelkiismeretet a kollektív autoritással, a személyes adakozást a személytelen bürokrácia által irányított, lelketlen segélye-*

zéssel, az önkéntes együttműködést a kötelező besimulással, és az egyéni jogokat a többség vagy a kormányzó elit hatalmával.”

A KAPITALIZMUS, MINT MEGTARTÓ ERŐ

Friedman ezt a fajta szocializmust szembe állította azzal, ami szerinte a szabadságot kereső – és alkalmanként a szabályokat megkerülő, ám éppen ezért sikeres – zsidó talpraesettség volt, és amely szerinte nagy szerepet kapott Izrael felemelkedésében és tündöklésében is. Szerinte „*a legjobban úgy lehet megérteni Izraelt, ha meglátjuk, hogy két zsidó hagyomány küzd mind a mai napig Izraelben. Az egyik a szocializmus 150 éves hagyománya. Tény, hogy a zsidó értelmiség erősen szocialista volt egy időben, és aránytalanul járult hozzá a szocialista irodalomhoz. A másik hagyomány pedig a diaszpóra kétezer éve alatt – és részben*

annak okán – fejlődött ki. Ez a kormányzati szabályozások megkerülésének hagyománya, mely lényegében a szabadpiac lehetőségeinek megtalálását és kiaknázását jelenti”.

Friedman itt azzal érvelt, hogy szerinte a zsidóság azért tudott megmaradni évszázadokon át a szétszóratásban, mert míg a kormányok – vagy uralkodók – üldözték őket, addig a zsidóknak meg kellett találniuk azokat a réseket – mint például a pénzügyeket és a kereskedelmet –, ahol meg tudtak maradni és melyekkel fel tudták virágoztatni közösségeiket. A neves közgazdász nem hitt a nagy állam megmentő szerepében, és ezért arra is kitért, hogy szerinte az uralkodókhöz általában hiába fordultak a zsidók segítségért: ha volt is egy-egy király, aki megóvta a zsidókat, az azért történhetett így, mert volt egy gazdag – mégpedig kereskedelem-ből meggazdagodott – zsidó, aki pénzt adott a királynak. „A bibliai Eszter története ritka példa” – vélekedett erről Friedman. „A zsidók általában a kormányok ellenére, és nem azok segítsége miatt maradtak meg”.

Ezért összességében Friedman arra jutott, hogy „kevés nép járt olyan jól a kapitalizmussal, mint a zsidók”, kiemelve, hogy „a szocialista utópiákban, mint Oroszországban, Lengyelországban vagy a nemzeti szocialista náci Németországban” a zsidók nem tudtak megmaradni, míg azonban a szabad Nagy-Britanniában vagy Amerikában igen. Ezen az országokon belül is ott virágzott fel igazán a zsidóság – mondta Friedman –, „ahol a legnagyobb volt a verseny; azonban ott teljesítettek a legrosszabbul a zsidók, ahol a legnagyobb volt a monopólium vagy az állami beavatkozás”.

TALÁLKOZÁS

AZ ISRAELI POLITIKAI ELITTEL

1977-es interjújának végén Izraelhez fűződő érzelmeiről is beszélt. Mint mondta, tizenöt éve járt először Izraelben, mikor három hónapot tanított vendégprofesszorként a jeruzsálemi Héber Egyetemen. Az interjú idején került kormányra Menachem Begin, Izrael első jobboldali – és piacbarát gazdaságpolitikát követő – miniszterelnöke. Erre

is reflektálva Friedman arról beszélt, hogy ma „van egy új párt Izraelben, a Likud, mely most került hatalomra. Ez a párt hisz a magánvállalkozásban, kisebb kormányt akar és több lehetőséget az egyén számára. A céljaik kiválóak, és csak remélni tudom, hogy véghez is viszik azokat”.

Természetesen Friedman itt még a hetvenes évek Likudjáról beszélt, tehát a mai politikához viszonyítani megjegyzéseit felesleges lenne. Egy a *Jerusalem Post*nak adott 1977. májusi interjújában sem tagadta viszont, hogy Szimcha Erlich, Begin pénzügyminisztere telefonon kért tőle tanácsot, melyet „örömmel adtam meg”, Beginről pedig azt mondta, hogy személyesen is találkozott vele, és „nagyon meggyőző volt, amit mondott”. Hogy pártatlanságát megőrizze, Friedman többször elmondta, hogy a nemrég elhunyt Simon Peresszel is találkozott 1990-ben, ám erről a találkozásáról egy levelében így

kötelezett támogatója volt amerikai (klasszikus) liberálisként is:

„Amennyiben bármivel tudok segíteni, örömmel teszem azt meg. Nemcsak azért, mert van egy általános vágyam, hogy a szabadság terjedjen, hanem azért is, mert nagyon erős személyes szimpátiát és rokonszenvet érzek Izraellel kapcsolatban. Zsidó vagyok származásomat és kultúrámat tekintve, osztozom az ország értékeiben és meggyőződéseiben és abban a lelkesedésben is, amelyet sokan éreznek az Izraelben lezajlott csodákkal kapcsolatban.”.

Friedman tehát elsősorban azt a tényt csodálta Izraelben, hogy azt nem államok hozták létre, hanem az önálló zsidó kezdeményezőkézség eredménye volt. „Izrael csodáját szabad férfiak és nők érték el elképesztő nehézségekkel szembeállva” – jegyezte meg életrajzában. Való igaz, hogy a brit kormány támogatása ellenére számos módon keresztbe tett a zsidó állam megalakulásának, és Izraelnek később is

számolt be: „Elméink valójában nem találkoztak. Velejég szocialista ember, aki igyekszik megfelelni a szabadpiaci reformok növekvő népszerűségének, de inkább vitakozott, semmint komolyan átbeszélte volna a kérdést. A találkozás színjáték volt, nem volt tartalma.”.

A ZSIDÓ HAZA ELKÖTELEZETT TÁMOGATÓJA

Nem véletlenül helyezték tehát Friedmant szellemiekben Begin oldalára, hiszen 1977-ben maga is elmondta, hogy „az ő politikájuk az én politikám”. Igaz, ezt úgy folytatta, hogy ő bármilyen izraeli kormánynak szívesen segít, mivel a zsidó haza el-

egyedül kellett megvívnia függetlenségi háborúját. Friedman meg volt róla győződve, hogy a korai szocialista irányzata ellenére is a szabad világhoz tartozó Izrael „elpusztult volna”, ha a Szovjetunió és a kommunizmus diadalmaskodik a hidegháborúban. Friedman üzenete az önálló közösségépítés volt a kötelező tömörítések helyett, a szabad piac a tervgazdaság helyett, az egyéni vállalkozás az újraosztás helyett. Tíz évvel ezelőtti halálakor a nyugati szabadság egy bajnokát, a zsidó állam pedig egy megbízható barátját veszítette el. (A cikk teljes terjedelmében a zsidó.com internetes portálon olvasható)

Miskolcon mutatták be *A Bármicvó fiúkat*

A Bármicvó fiúk a 15. Jameson CineFest Nemzetközi Filmfesztiválon debütált szeptemberben. A miskolci bemutató elsöprő siker volt: telt ház volt, annyira, hogy a késve érkezőket már nem is tudták beengedni, nem fértek el. STEINER ZSÓFIA ÍRÁSA

„Nekem nincs ennél jobb érzés, hogy állva kellett néz-nem a filmemet” – mondta el lapunknak *Oláh Kata* rendező. Több olyan néző is felismerte és megkereste őt, akik tavaly ugyanitt a fesztiválon látták *Beágyazott emlékek* című, a családja sorsát feldolgozó filmjét.

A bármicvó fiúk a két főszereplő, *Arányi György* és *Köves Sálom* készülődését mutatja be a felnőtté avatási ünnepségükre, a bár micvóra. Csak hogy *Arányi Györgynek* 70 évet késett a bár micvója, mivel az 1944. március 26-ra tervezett ünnepséget a németek március 19-i bevonulása miatt lemondták. Az ünnepeltet és családját hamarosan Auschwitzba deportálták. Itt halt *Arányi úr* édesanyja mártírhalált. Évtizedekkel később, *Köves Sámó* rabbi segítségével, az Óbudai zsinagógában került újra közel zsidó gyökereihez – és a bár micvóhoz.

„Egy véletlen műve volt, hogy rátaláltam erre a történetre. 2014-ben már dolgoztunk a *Beágyazott emlékeink* című filmünkön, amely édesanyámnak a csillagos házokról adott interjújából indult, amikor a közösségi oldalon megláttam, hogy egy 83 éves „fiatalember” készül a 70 éve elmaradt bár micvójára az óbudai zsinagógában” – mondta el tavaly a rendező az *Egység* magazinnak *A Bármicvó fiúkról*. – „Azonnal éreztem, hogy a történetből filmet kell készítenünk, és nagyon örülök, hogy minden akadály ellenére megcsináltuk.”

A bemutató utáni beszélgetésen a két alkotó, *Oláh Katalin* és *Csukás Sándor* mellett a film egyik főszereplője, *Sálomke* és édesapja, *Köves Sámó* rabbi is részt vett. A közönség sajnálatára a másik főszereplője, *Arányi György* egészségi okokból nem tudott a hosszú utazásra vállalkozni. (A lapzártánk után tartott budapesti bemutaton azonban – az *Örökkévaló* segítségével – már jelen volt.) A beszélgetésen sok kulisszatitokra fény derült – arra is, mit gondol három-négy évvel ezelőtti önmagáról a fiatalabbik bár micvó fiú, aki most látta először egyben a kész alkotást.

Más egyebek mellett az is felmerült, készül-e a házaspár alkotópáros további holokauszt-túlélőket bemutató filmeket forgatni: „Nem tervezünk több ilyet, ezzel befejeztük a micvényt” – szögezte le *Oláh Katalin* utalva rá, hogy fontos feladatuknak érezték felhívni a figyelmet a minden családban ott lappangó történetekre, arra, hogy milyen fontos meghallgatni és ezzel megőrizni múltunknak ezeket a darabjait.

Köves rabbit arról kérdezték a nézők, mit tenne, ha más idősebb emberek bukkannának fel azzal, hogy szeretnék pótolni a bár micvójukat. A rabbi biztosította róla a közönséget, hogy minden ilyen megkeresését örömmel fogadnak, bár azt nem ígérhetik – tette hozzá tréfásan –, hogy mindenki kap egy filmet is hozzá.

A *Prix Europa* díjra jelölt film a budapesti bemutató helyszínén, az *Art+Cinema* moziban lesz látható: október végéig vasárnap délutánonként. Novemberben következik a szegedi és debreceni bemutató, október 19-én pedig eldől, lesz-e *Prix Europa*-díjas a film.

„ÚTNAK VÁNDORAI FIGYELJÉTEK ÉS LÁSSÁTOK”¹

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület gondozásában jelent meg néhány hete Cseh Viktor és Mózes Krisztián könyve, ami Borsod-Abaúj-Zemplén megye kerékpárral bejárható túraútvonalaira fűzi fel a zsidó emlékek bemutatását. **TURAI JULI RECENZÍÓJA**

Ez a kötet elsősorban praktikus tanácsokat ad a térségbe látogató túrázóknak. Ennek elengedhetetlen feltétele a jól szerkesztett struktúra, hogy könnyen átlátható legyen, és könnyen lehessen benne keresni. Először tehát a szerkezetéről szeretnék néhány szót szólni.

A könyv négy fejezetre tagolódik, mindegyik egy-egy túrakerület leírását tartalmazza, melyek különböző színű fejléccel is elválnak egymástól. Minden fejezet hasonlóképpen épül föl: tartalmazza a túra hosszát térben (hány kilométer) és időben (hány nap alatt teljesíthető), valamint a túra nehézségi fokát. Ezután következik egy kis kedvesnév és egyben összefoglaló az adott túrakerületéről, majd az érintett települések sorrendben történő felsorolása. Minden fejezet tovább tagolódik az érintett települések alfejezeteire, és ezeken belül is mindig van a zsidó emlékeket érintő útvonal leírás praktikus információkkal, majd az adott település zsidóságának történeti

összefoglalója. Az utószót követi a kiemelten hasznos szöveg és a keresést megkönnyítő helynévmutató.

BICIKLIÚTON EGY BARÁTTAL

Az útleírásokat olvasva rögtön szembetűnik az eligazítás minden részletre kiterjedő pontossága: „A község központjában, a patak hídjánál, a Kossuth téren balra kell letérni a földútra,

majd később az aszfaltútra jobbra kanyarodni, és onnan még körülbelül 200 méter, és elérjük a zsidó temetőt (jobbra a földúttól; ha a fehér feszületet látjuk, már túljöttünk).⁴⁷ Először megmosolyogtató lehet ez az aprólékosság, de aki valaha keresett már elhagyott vidéki zsidó temetőt, az tudja, hogy sokszor elég nagy kihívást jelent megtalálni. Ilyen értelemben rendhagyó a műfaj. Nem egy hagyományos útikönyvről van szó, itt egyfajta nyomkeresésre invitálják az olvasót (túrázót), egy igazi felfedezőút vár rá. Ezt az utat segítik az atyai jó tanácsok, biztatások: „(...) csak óvatosan a kiérdemelt száguldozással, itt azért van forgalom, még ha nem is nagy.”⁴⁸ „Nem a Mount Everestől van szó, de lesz kaptató.”⁴⁹ Ezek a hangok teszik személyessé, életszagúbbá az amúgy rengeteg információval bíró könyvet. Olyan érzése lehet az olvasónak, mintha egy barátja kerekedne mellette, aki már ismeri a járást.

A zsidó tematikájú történeti vizsgálatok is egy jól kirajzolódó struktúra mentén haladnak, az

„Hogy ne csak az idősek emlékezzenek, hanem a következő generációk is érezzék a hiányt.”⁵⁰ A könyv fő missziójának azt tekintem, hogy hidat képez aközött, amit idő, tér és kulturális különbség elválaszt.

Abaújszántói borospincék (Lissák Tivadar, 1939)

olvasóban kialakul egy átfogó kép a régió zsidóságának történetéről. Azonban a szerzők végig szem előtt tartják, hogy mindig beilleszenek egy-két olyan érdekességet, ami megfűszerezi az ismert mintázatot, ami egyedivé, beazonosíthatóvá teszi az adott települést, vigyáznak, hogy ne vesszünk el a nevek és évszámok tengerében. Ilyen érdekességek például a szerencsi orthodox bodega 1929-ből, ami egy korabeli kóser gyorsbüfé lehetett⁷, a „talizmános zsidó”, az asztalból készült koporsó és még sorolhatnám...

A KÖNYV CÉLKITŰZÉSEI

Első megközelítésben az ismeretterjesztés, az információátadás tűnik a könyv fő céljának. (Véleményem szerint a valódi, fontosabb küldetése ezen túlmutat, de erről majd később.) Ha csak az informatív részekre szegezzük a figyelmünket, akkor is meg kell állapítanunk: kifejezetten alapos munkával állunk szemben. Először talán furcsának tűnhet, hogy a kötet sokszor több kilométeres kitérővel elvezet egy településre, ahol nem találunk mást, mint a zsidóság hült helyét. De tovább olvasva lassan megértjük, hogy inkább a könyv alaposágát és a szerzők elkötelezettségét mutatja, hogy például Hejőszalontára mindössze két sírkőért kell elbicikliznünk. Az tűnik ki, hogy fontosnak tartják, hogy a térséghez kötődő minden zsidó emléket megmutassanak az olvasónak. Annál is inkább, mert ezeket a helyszíneket segítség nélkül soha nem találnánk meg. Hasonló ehhez

az adott település összes rabbijának felsorolása. Fölmerül a kérdés, hogy miért nem csak az érdekesebb rabbik szerepelnek, akikhez mondjuk valami könnyen emészthető, bulváros történet is tartozik (mint például a pénzhamisítási gyanúba keveredett

Szüret (Nagy Károly, 1928)

olaszliszkai csodarabbi⁸), miért kell az összeset megemlíteni. A választ itt is ugyanabban látom: a szerzők inkább választották a történelmi, tudományos pontosságot a cukrozott lektúr helyett. Természetesen bőven akadnak könnyebben emészthető történetek is, mint ahogy ezt már említettem, de a koncepció szerint ez nem mehet az alaposág kárára.

Ám nem csak a zsidó vonatkozású dolgokra terjed ki az ismeretterjesztés. Például, hogy milyen kacifántos összefüggés van Tiszavasvári település és a '48-as Vasvári Pál neve között

(nem olyan egyszerű ám, mint amilyennek látszik!), szó van arról, hogy mitől híres a gönci hordó és hogy miért érdekes vagy hogy hány ablaka van a tiszadobi Andrassy kastélynak.

Láthatjuk tehát, hogy a könyv elég sokféle és széles perspektívában tekint szét. Egyáltalán nem avított emlékek belterjes kiadványáról van szó. És itt térnek rá arra, amit a könyv fő missziójának tekintek. Nevezetesen, hogy hidat képez aközött, amit idő, tér és kulturális különbség elválaszt.

Önmagában persze az a tény is hídépítés múlt és jelen között, hogy ősrégi romokat és málló sírköveket kutatunk 2018-ban. Ráadásul ezt olyan módon, ahogyan az a sárospataki Fischer rabbi nekrológiájában szerepelt: „Az évezredek hagyomány ó-borát akarta átönteni új tömlőbe, de úgy, hogy a

régizamat megmaradjon.”⁹ A könyv több pontján kiderül, hogy a szerzők némely információra a helyi lakosokkal beszélgetve tettek szert. (Ilyen például az alsószolcai anekdota az örökbeadott kislányról.¹⁰) Ezek nyilván nem ellenőrizhető források, azonban életszagú illusztrációk, amelyek segítenek abban, hogy ne csak távolságtartó szemlélőként legyünk jelen a helyszínen, hanem át tudjuk venni a hely, az időszak hangulatát, és a kövek tényleg elkezdjenek beszélni hozzánk.

IDŐHÍD A HELYSZÍN ÉS AZ OLVASÓ KÖZÖTT

Ilyen módon épül híd a fiatalabb és idősebb generációk között is. A biciklitúrázás, mint olyan, (ha nem is kizárólagosan), főleg a fiatalabb korosztály körében népszerű. Kifejezetten üdítő az a szemléletmód, hogy nem szükségszerűen csak a hagyományosan fiatalokat célzó helyszínekre lehet vezetni a biciklitúrákat. És az is üdítő, hogy a szerzők mégis több helyen elszórják az ifjúságot érintő információkat. (Ki tudta például, hogy a tiszadobi nevelőotthonban nevelkedett a tehetségkutatóból ismert Oláh Ibo-lya énekesnő vagy hogy a moziban sokszor látott 20th Century Fox alapítója, William Fox Tolcsván látta meg a napvilágot?) Időhidat képez a könyv az adott helyszín aktualitásainak érintésével is. Megemlíti például, hogy 2006-ban kerültek haza az 1945-ben elkobzott sárospataki könyvritkaságok, és kiemelt keretes írásban emlékezik meg az olaszliszkai lincselésről.

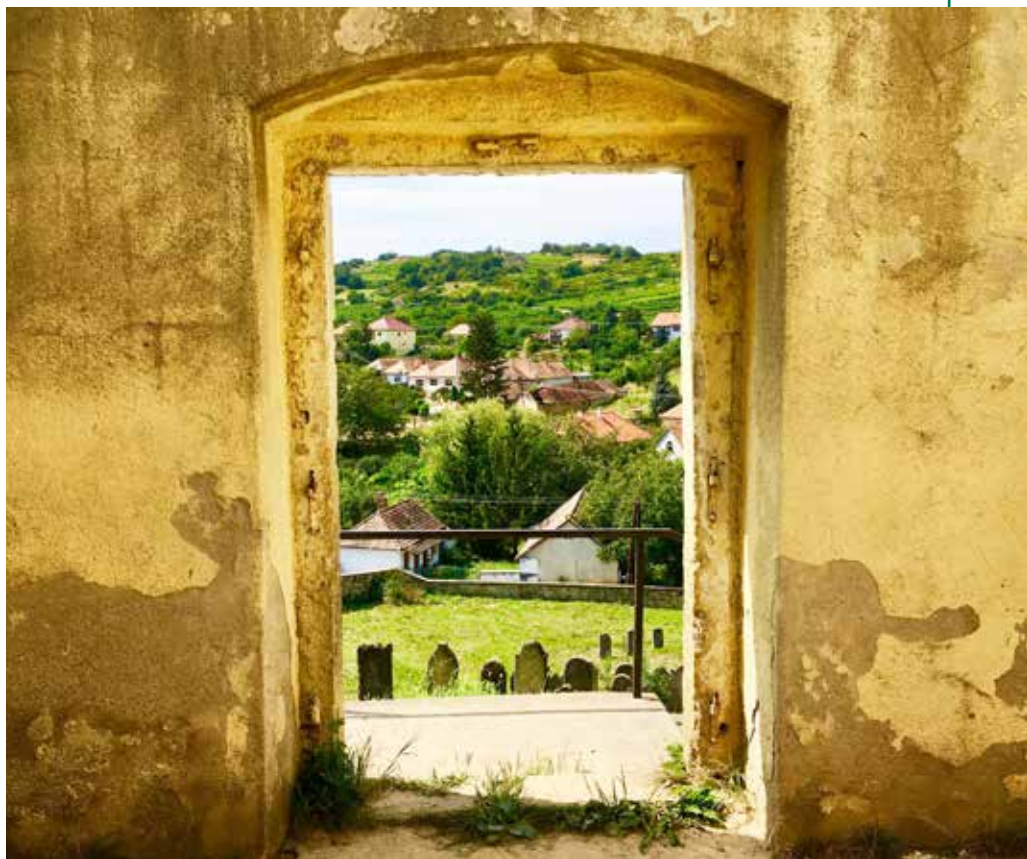
De ez a kis könyv nemcsak időbeli, de térbeli kapcsot is teremt, hiszen majdnem akkora szakadék választja el Borsod-Abaúj-Zemplén megyét a fővárostól és a turisztikailag felkapottabb helyektől, mint amekkora szakadék generációkat választ el egymástól. Csodálatos természeti értékei és gazdag kulturális emlékei ellenére még a belföldi turizmusban is elég kevés figyelmet kap a régió, nem beszélve a külföldi turistákról. Minden leírt vagy kimondott szó, amely a térséget méltatja, segítség abban, hogy megőrizhetővé váljanak az értékek, és ne boruljon rá a feledés teljes homálya.

Végül az egyik legszebb gesztus talán az, amikor a más felekezetekkel ápolt jó viszonyt emeli ki a könyv. Úgy gondolom, napjainkban különösen fontos ez a hozzáállás. Kimondottan nagyvonalúnak és elegánsnak érzem, hogy a jó kapcsolatok felemlegetése és a gördü-

lékeny együttműködésre való emlékezés egy zsidó útikönyvben jelenik meg, hiszen a zsidó vallás volt a legtöbbet támadott más felekezetek által. E kulturális hídépítés gesztusára az egyik legszebb példa a Kornitzer rabbi és Serédi bíboros találkozásáról szóló keretes írás. E találkozás alkalmával a rabbi megkérte a bíborost, „*hogy segítsen beteljesíteni Jesaja próféta látomását, hogy »nem mondja többé gyermek a gyermeknek, nektek nincsen részetek az Örökkévalóban.«*”¹¹ Serédi bíboros be is tartotta ígéretét, „*már az első zsidótörvény ellen felszóllalt, amikor a legtöbben a csöndbe burkolóztak.*” A másik példa, amit szeretnék kiemelni, az a tiszadadai zsinagóga története. Maga az esemény önmagában elég egyszerű, viszont mind a szerzőnek az esethez való hozzáállása, mind ennek megfogalmazása nagyon szép. „*A háború után, 1949-ben a megfogyatkozott közösség utolsó tagjai eladták [a zsinagógát] a helyi református egyháznak,*

akik elbontották, és tégláit felhasználták az újjáépített templomukban – így az égetett téglatestek, ha áttételesen is, de továbbra is az Örökkévaló házának falait alkotják.”¹²

A könyv nem titkolt szándéka, hogy felhívja a figyelmet a hiányra. Ahogyan Cseh Viktor ezt az utószóban ki is emeli: „*A történeti részekben próbáltam nem a holokauszt borzalmaival ecsetelni, hanem az elpusztított hiányára, a hiányérzetre helyezni a hangsúlyt.*”¹³ Ezt a gesztust leginkább az olaszliszkai zsinagóga utóéletéhez tudnám hasonlítani: az épületből egyedül megmaradt keleti falat 2015-ben konzerválták és visszaépítették hozzá a nyugati falat, „*hogy ne csak az idősek emlékezzenek, hanem a következő generációk is érezzék a hiányt.*”¹⁴ Ez a könyv éppen azzal tölti föl a szakadékokat, hogy ráirányítja a figyelmet a hiányra, így építve hidat a tátongó úr két partja között. Az úr attól még megmarad, de nem áthatolhatatlan többé.

¹ 112. old.; ² Cseh Viktor–Mózes Krisztián: *Borsod-Abaúj-Zemplén megyei zsidó emlékek nyomában – Két keréken* Praktikus könyv túrázóknak; Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, 2018. Egy sorozat második kötetét tartja kezében az olvasó. Az első rész: *Burgenlandi zsidó emlékek nyomában – Két keréken* Praktikus könyv túrázóknak Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, 2016. És a jelen kiadványt követi majd a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét tárgyaló harmadik rész.; ³ 78. old.; ⁴ 30. old.; ⁵ 59. old.; ⁶ 92. old.; ⁷ 12. o.; ⁸ 76. old.; ⁹ 85. o.; ¹⁰ 51. old.; ¹¹ 81. old.; ¹² 114. old.; ¹³ 135. old.; ¹⁴ 78. old.

ŐSZI PÓTIMAHÁZAK A FŐVÁROSBAN

HOL ÉS HOGYAN IMÁDKOZTAK ELŐDEINK BUDAPESTEN?

Az őszi ünnepek kapcsán nosztalgiára hívjuk olvasóinkat. A háború előtti időkre és egészen 120 évvel ezelőttre repítjük vissza önöket, hogy megismerhessék, hol és hogyan imádkoztak a fővárosi zsidók. A zsidó népesség statisztikai adatait vizsgálva látható, hogy nem volt elég zsinagóga, mely be tudta volna fogadni a zsidó vallású lakosságot, így hát évről évre pótimaházakat nyitottak, melyek lehettek egyszerű lakások, elegánsabb éttermek vagy klubhelyiségek, de közintézmények is, mint például az országgyűlés régi épülete. Cikkünkben két ismert helyszín pótimaház funkciójáról rántjuk le a leplet, illetve idézünk ezzel kapcsolatos rég elfeledett történeteket. CSEH VIKTOR ÍRÁSA

BEVEZETŐ HELYETT...

„Ilyenkor, nagyünnepek előtt látjuk, hogy tulajdonképpen mennyien vagyunk. Hitfeleink egy tetemes nagy része esztendőn át feléje sem néz Isten-házának, mert sokat a kenyér, a betevő falatért való küzködés munkába hív; hanem ilyenkor, nagyünnepek előtt, amikor mindenki félve készül tenni a dolgát s csak egy célt ismer, a megtisztulást, a mindenek urához való fölemelkedést, egyszerre megszűkülnek Istennek a mi rítusunk szerint való házai. Nincs elég hely a hívek számára, különösen a fővárosban, ahol nem mindenki mindjárt hitközségi tag s ahol különben is a központ vonzó erejénél az országból mind több és több hitfelünk gyűlik össze existenciát keresni...” (Egyenlőség, 1898)

120 ÉVVEL EZELETTI STATISZTIKA

1898-ban Pesten mintegy 100 imahely nyitotta meg kapuját – ebből 86 (!) volt pótimahely és ezeken kívül az orthodox hitközség is akkreditált 25 pótimahelyet. Pótimahelyek voltak az árvaházak zsinagógáiban, az iskolákéban, ahol ilyenkor a tornatermeket is imaházzá rendezték be vagy például a Fővárosi Gyermekkert dísztermében stb. Ha ezekhez még hozzászámoljuk az óbudai, budai és kőbányai állandó és átmeneti imahelyeket, akkor megállapíthatjuk, hogy Budapesten 120 évvel ezelőtt mintegy 150 – hitközségileg szervezett – helyen gyűltek össze, hogy megünnepeljék az 5659-edik zsidó újévet és azért fohászkodjanak az Örökkévalóhoz, hogy a Jók könyvébe kerüljön végső pecsétjük.

Ez a 150-es zsinagógaszám első olvasatra soknak tűnhet, viszont, ha a fővárosi zsidó lakosság számadatait nézzük, akkor mégsem az. A 19-20. századfordulón a budapesti zsidók száma szinte megtriplázódott, míg 1880-ban 70.879 fő, a lakosság 19,7%-a vallotta magát izraelitának, addig 1910-ben 203.687 fő, a budapestiek 23,1%-a rendelkezett zsidó gyökerekkel – érdekességképpen: New Yorkban 1920-ban 28,5% volt ez az arány.

Durva egyszerűsítéssel azt állíthatnánk, hogy 1898-ban egy imahelyre több mint 1000 fő jutott – azaz jutott volna, ha mindenki elmegy, de valószínűleg nem ment, sőt ekkor a pesti hitközségnek körülbelül 14.000 tagja volt és a többi budapesti hitközség összes tagszáma sem rúgott többre pár ezernél,

Családi kép 1930-ból, a svábhgyi kávéház és cukrászda előtt, ahol ősszel zsidó imaházat rendeztek be” (Fortépan – Ofner Károly)

tehát ezzel korrigálva az állítást: átlagosan 100-200 ember juthatott egy imahelyre, a négy nagyzsina-
gógát, az Óbudait (épült: 1820), az
Orczy-házét (kialakították: 1796,
bővítették: 1820; 1830), a Dohányt
(épült: 1859) és a Rumbachot (ekko-
riban még Rombach; épült: 1872)
leszámítva.

A „PESTI ZSIGADÓ”

A pesti rakparton 1833-ban nyitotta
meg kapuit a Redoute – a klasszicis-
ta építészeti remekbe álmódott kon-
certterem. A szabadságharc leverése
után, 1849-ben a pesti kultúra egyik
színterét – megtorlásból – Hentzi
osztrák generális szétlővette. Így
a romok helyére 1859–1865 között
Feszl Frigyes (1821–1884) tervei alap-
ján épült fel a ma ismert Vigadó.

A Vigadó egy intermediális, kul-
turális tér, különböző elegáns esté-
lyek, bálók, kiállítások és természe-
tesen koncertek helyszíne, így zsidó
kötődésű eseményeket is vendégül

lát(ott). 1927-ben például az *Egyenlő-
ség* hetilap kultúrmatinéjára oly nagy
volt az érdeklődés, hogy az előre
meghirdetett Zeneakadémia helyett
a Vigadó összes termében tartották a
felolvasásokat, koncerteket és egyéb
programokat. A 19-20. század fordú-
lóján pedig rendszeresen zsinagógai
funkciót is betöltött a Vigadó.

A zsidó szemeknek nem teljesen
idegen a tér, hiszen a mór elemekkel
operáló tervező, Feszl a Vigadó előtt
már pályázott a Dohány utcai temp-
lom felépítésére, melyben végül *Lud-
wig Försterrel* (1797–1863) szemben
alul maradt, ám az 1859-ben felava-
tott zsinagóga Frigyszekrényét így
is ő tervezte. Néhány évvel később
pedig, rögtön a zsidó emancipá-
ció után, 1868–1869 között *Gerster
Károly* (1819–1867) és *Kauser Lipót*
(1818–1877) építészekkel egyetem-
ben megalkotta Pécs egyik ékszer-
dobozát, az ottani zsinagógát.

A Vigadó zsidó hangulatát ugyan
nem fokozta, de zsidó kötődését nö-

velte, amikor 1884-ben elkészült a
homlokzat hat szoboralakja, mely-
ből – ha a bejáratnál szemközt ál-
lunk, akkor – a bal szélsőt, *Syrinx*
alakját a „turulkészítő” *Donáth Gyula*
(1850–1909) formázta meg.

ZSINAGÓGA HELYETT VIGADÓ

A Vigadóban elsősorban az egye-
temi ifjúság, másodsorban pedig a
lipótvárosiak dicsérték az Örökké-
valót, hiszen, ne feledjük el, hogy
az 1898 februárjában pályázatra ki-
írt lipótvárosi zsinagóga tervei csak
igényesen megszerkesztett rajzok
maradtak és közülük egyik sem va-
lósult meg soha.

A mai V. kerület lakóinak annak
ellenére nem épült önálló imahely,
hogy még a századfordulón is a zsi-
dó lakosság szempontjából az egyik
legnépesebb kerület volt: 1906-ban
a belvárosiak több mint negyede,
28,5%-a izraelita vallású volt. Össze-
hasonlításképpen, ugyanekkor az V.
kerületet csak VI. és a VII. kerület

előzte meg, előbbiben 34,9, utóbbiban pedig 39,2% volt az izraeliták aránya.

Reprezentatív imahely híján tehát a belvárosi zsidók a patinás Vigadó bérelték ki az őszi ünnepek idejére. Az utolsó Ros hásánái Istentisztelet 1941. szeptember 21-én vasárnap este kezdődött, ezt követően a Vigadó kapui a fojtogató antiszemitizmus és jogfosztás árnyékában bezárultak a zsidók előtt.

ÚJÉV SVÁBHEGYI BÁRSONYDÍVÁNYOKON

Nemcsak Pesten, hanem Budán is állítottak fel pótimaházakat, így a Svábhegyen is, mely kedvelt üdülőhely és lakóhely volt a vagyonosabb zsidók körében. A svábhegyi zsidókat *Kerpel Vilmos* (1872–1939) gyógyszerész fogta össze, kinek művészi kivitelű patikája egyébként a Szent István körút 28. alatt volt, ahol ma is gyógyszertár üzemel, csak éppen az egykori empire és art nouveau elegancia nélkül – melyet eredetileg *Spiegel Frigyes* (1866–1933) a szecseszió egyik géniusza tervezett.

Kerpel kitartásának köszönhetően a svábhegyi kötődésű zsidók 1933-ban imaegyletbe tömörültek a budai hitközség égisze alatt. Önálló zsinagógát nem építettek, hanem a helyi cukrászda (Szépkilátás út 1.; ma is azonos funkciót tölt be) dísztermét rendezték be imaháznak idénnyről idénnyre, az Istentiszteletekre pedig mindig egy fiatal rabbit hívtak beszélni és egy jóhangú kántort előimádkozni. Az 1933-as őszi ünnepeket az alábbiakban festette le a kor újságírója:

„Úgy az újévi, mint az engesztelő napi Istentiszteletet igen sok hittestvérünk látogatta. A svábhegyi régi hagyományok szerint az Istentiszteletre nincsen helyeladás, mindenkit szívesen látnak, a helyeket – és pedig kényelmes bársony diványokat és karosszékeket – minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül bocsátja néhány svábhegyi testvérünk a zsidóság rendelkezésére. A bankvezér vagy nagyiparos éppen úgy részesült az engesztelő nap beköszöntésekor a papi áldásban, mint a szegénysor-

sú. A templomot pálmák, virágok díszítették és a budai hitközség által kölcsönzött kegyszerek közül büszkén világlik ki a Kerpel Vilmos által adományozott gyönyörű selyem Tóratakaró.”

AZ „ELKÉSETT” SVÁBHEGYI ZSINAGÓGA

Említettük, hogy az 1933-ban alapított svábhegyi imaegylet nem épített zsinagógát, ám terv volt rá, ha igény sok nem is... A svábhegyi zsinagóga terve viszont nem ekkor, hanem majd' fél évszázaddal korábban, még 1890-ben került szóba. A kezdeményező *Wahrmann Mór* (1832–1892), lipótvárosi képviselő, az országgyűlés első zsidó vallású tagja volt, aki a leányáról

Wahrmann Mór

elnevezett, Renée-birtokként is ismert svábhegyi telkén (a Mátyás király úton északnyugati irányban a Laura úti kereszteződéstől terült el) akart zsinagógát építeni. A hír Wahrmann tervéről futótűzként terjedt a hegyen, melyet *Szabolcsi Miksa* (1857–1915), a magyar-zsidó újságíró atyja szarkasztikus cikkben adott hírül:

„Szájról-szájra jár a hír. Borzad elmondója és rémület és iszony fogja

el a hallgatót. És akik a hírről tudomást vettek, megegyeznek abban, hogy hallatlan merénylettel állnak szemben a szegény svábhegyi zsidók, kik, mitsem sejtve a fenyegető veszedelemtől, szépen meghúzódtak szerény nyári palotácskáikban, hol most csak félelem és rettegés közt költik el költséges lakomáikat és rémes gondolatok zavarják őket a legáhitatosabb kártyajáték közepette. Szegény svábhegyi gazdag zsidók! [...]

Nagyot, rettenetesen képzelsz, megijesztett olvasóm, ilyen bevezetés után, s kivált, ha láttad a feldúlt svábhegyi arcokat, csak egy iszonyatos csapásra gondolhatsz, melyet a Lipótváros hálátlan képviselője választói tekintélyes részére mérni akar; képzelhetsz, gondolhatsz bármi szörnyűeket, oly merésznek még sem tartom fantáziádat, hogy egész a valóig felszárnyalhasson.

Hallgassuk meg azért a pesti zsidó elnök [*Wahrmann Mór – szerk.*] és egy nála, úgy látszik, megbízás folytán megijedt ép oly kedves, mint szép, fiatal hölgy közt folyt következő párbeszédet [...]

– Nemde képviselő úr, szólt tárgyalás közben csak úgy per tangen-tem odavetve a bájos látogató, nemde csak rossz vicc, mit a Svábhegyen szerte beszélnek, hogy t. i. felajánlotta volna képviselő úr a Renée-telket egy zsidó templom építésére.

– Nem a, egész komolyan tettem erre nézve ajánlatot.

– Igazán, nem mondhatom, mennyire meg vagyok lepetve. Elhitheti különben, képviselő úr, hogy az egész Svábhegy megbotránykozik tervén.

– Az egész Svábhegy! Hogyan, a katolikusok is?

– A katolikusokról nem szóltam, hiszen a Svábhegyen minoritásban vannak.

– És mégis van templomuk, még pedig igen csinos, Arra, igaz, nem emlékszem, hogy a katolikusok megbotránykoztak volna, midőn 3 év előtt a templom építését tervbe vették [...] Igaz, szándékomban van, a leányom nevét viselő telken kis templomot építtetni a Svábhegyen,

Buchwald Sándor (1837–1919) vasbútorgyáros bérelhető padjain pihenhettek meg a Vigadó előtt sétálók is 1909-ben” (Fortepan – Schmidt Albin)

de az észlelteket után legnagyobb fájdalomra attól kezdek tartani, hogy tervemmel elkéstem. A gazdag zsidó ifjúság nagy részének nincsenek ideáljai, nincs hite, nincs vallása és nincs elve; majmai a divatnak és rabjai az élvek hajhászásának. [...]

– De mondja meg, képviselő úr, miért jutott ez éppen most az észébe, hisz annyi éve, hogy a nyarat a Svábhegyen tölti és voltak idők, mikor az emberek sokkal fogékonyabban voltak a vallásos dolgok iránt?

– Megmondom. Emlékszik Nagysád az utolsó nagyobb svábhegyi táncmulatságra? Hogyne, hiszen kitűnően mulatott. Ott volt, nemde, a Svábhegyen lakó zsidóság túlnyomó része és járta a tánc, keringett a pezsgőspohár kivilágos kivirradatig. Azon az estén, nagyságos asszonyom, az összes zsidó templomokban a hívek a földön ülve Jeremiás siralmait zokogták. A zsidó állam kétszeres elpusztulásának évfordulója volt. Az apák, az Ön atyja is, Nagysám, böjttel, imával, megábaszállással töltötték a »tiseóh beov« napját »estétől estig«; [...]

És nem ütötték-e arcul tulajdon édes szüleik emlékét, midőn az ő általuk gyászünnepként szentül megtartott napot önök imígyen szentségtelenítették meg? [...] De mi baja, kérem? Nagysád sír! – Igazán jól esnek ezek, a szülők iránti kegyeletnek szentelt könnyek. – Hát ha mégsem késtem el tervemmel!” – A keserédes

történet vége nem eredményezett svábhegyi zsinagógát, talán Wahrmann hamarosan bekövetkezett halála miatt, talán nem, mindenesetre annyira baljós sem maradt az ottani helyzet, mint a történet idején, hiszen végül is a következő generáció imaegyletet alapított.

PÓTIMAHÁZI SZABÁLYOZÁS, IMÁK MAGYARUL

1901-ben dr. Grauer Vilmos (1866–1932), ügyvéd, hitközségi elöljáró, valamint konyak- és pálinkagyár tulajdonos kezdeményezte, hogy a pesti hitközség pótimaházaiban is tegyék kötelezővé, hogy az uralkodóért és a hazáért magyarul imádkozzanak.

ÖSSZEHASONLÍTVÁ...

Ma, 2018-ban, mikor néhány hete már 5779-et írunk, sokban hasonló,

más aspektusból pedig különböző az őszi ünnepi körkép. Szinte mit sem változott, hogy a magyar zsidók közül a legtöbben most is „nagyünnepi zsidók” maradtak – de míg ez 1898-ban elszomorító tény volt, addig ez ma, az elmúlt 120 év történelmi eseményeinek fényében, helyesebben talán: árnyékában, egészen reményteli, hogy a hazai zsidók legtöbbször így is meg tudott maradni legalább az ősei hitében, még ha nem is teljesít minden ezzel járó kötelezettséget.

Reményteli, hogy a zsidó valásnak most, a 21. század elején is van létjogosultsága, sőt jövője, így például a Ros hájánakor megnyitott Budavári Zsinagóga nemcsak az őszi ünnepekre tárta ki kapuit, hanem az egész évben van és lesz ki látogassa, míg a Messiást el nem küldi az Örökkévaló.

BIBLIOGRÁFIA: Baranyavári Ullmann Béla, „Jom-kipur a Svábhegyen”, in: *Egyenlőség* (1933), 54. évf. 2. szám, 14-15. old.; Feleki Sándor (szerk.), „Zsidó magyar művészek X. – Donáth Gyula”, in: *Egyenlőség* (1889) 8. évf. 6. szám, 9-11. old.; Thirring Gusztáv dr., *Budapest környéke, Gyakorlati kalauz kirándulók, turisták és a természet kedvelői részére* (Budapest: Magyar Turista-Egyesület Budapesti Osztálya, 1900); „Az Egyenlőség kulturmatinéja április 3-án a Vigadó összes termeiben”, in: *Egyenlőség* (1927), 46. évf. 12. szám, 2. old.; „Grauer Vilmos halála”, in: *Egyenlőség* (1932), 52. évf. 17. szám, pp. 7-8.; „Halálozás – Kerpel Vilmos”, in: *A Magyar Zsidók Lapja* (1939), 1. évf. 3. szám, 19. old.; „Hírek – A templomok”, in: *Egyenlőség* (1901), 20. évf. 37-38. szám, 8. old.; „Hírek – Judapest”, in: *Egyenlőség* (1911), 30. évf. 6. szám, 9-10. old.; „Hírek – Templomok a nagy ünnepekre”, in: *Egyenlőség* (1898), 17. évf. 35. szám, 8. old.; „Hírek – Zsidó hitközség alakul a Svábhegyen”, in: *Egyenlőség* (1933), 53. évf. 42. szám, 14. old.; „Templomi ülések kiadása”, in: *A Magyar Zsidók Lapja* (1941), 3. évf. 35. szám, 6. old.; „Zsidó vallási és gondozómunka a Belvárosban”, in: *A Magyar Zsidók Lapja* (1942), 4. évf. 33. szám, 3. old.

SÓLET MINDENNEK FELETT

A nagyünnepek elmúltával, az egyre hűvösödő, borús, esős napok beköszöntével érkezik el a forró levesek időszaka, és ilyenkor esik igazán jól a sólet a mind rövidebb szombatokon. E jellegzetesen és igazán zsidó ételt mutatjuk most be olvasóinknak. DÉNES ANNA ÍRÁSA

Hogy mi is pontosan a sólet, azt nehéz meghatározni, hiszen minden régiónak és azon belül minden családnak megvan a saját verziója. Azt általánosságban elmondhatjuk, hogy zöldségeket és húst tartalmazó, sűrű, lassan és sokáig főzött egytálétel, melyet szombat előtt állítanak össze, és főznek meg részben, és egészen a szombat délelőtti tálalásig melegen tartanak. A részletek persze különböznek: lehet benne bab, krumpli, hagyma, árpa vagy búza (ez az askenázi verzió), csicszeriborsó, rizs és tojás (ez a szfárádi változat), csirke- vagy pulykahús, füstölt hús, kolbász, vagy zsírból készült kiske, fűszerezhetik borssal és pirospaprikával vagy kardámmal és sáfránnyal. Közös a sóletekben az is, hogy egészen a közelmúltig szokás volt a világon minden zsidó közösségben, hogy a szolgáló, vagy a család valamelyik tagja péntek délben lezárt edényben átvitte a félkész ételt a pékség, vagy a közösség kemencéjébe, melyet folyamatosan melegen tartottak. Másnap délelőtt, a szombat reggeli ima után, amikor összegyűlt a család, hazavitték a forró sóletot, és a család együtt teljesítette a szombat élvezetének micváját.

MIÉRT A SÓLET?

A sólet – ellentétben például az igen zsidós ételnek tartott lazaccal, humusszal, vagy akár a szombati kaláccsal, a barchessel –, eredetét tekintve is zsidó étel, mely speciálisan azért jött létre, hogy a szombati törvények megsabta keretek között lehetősége legyen a szombattartó zsidóknak meleg étel fogyasztására. Mivel szombaton tilos a sütés-főzés, de még a tűzgyújtás is, ezért az aznapra szánt ételt előre el kell készíteni, és valami módon melegen kell tartani. Így alakult ki a sólet, az étel, mely bírja a majdnem egész napos melegítést péntek délutántól szombat délig.

Amellett, hogy a sólet a zsidó gasztronómia válasza a szombat adta kihívásokra, egyben állásfoglalást is jelent az írott tan, vagyis a Tóra mellett létező szóbeli tan, azaz a Talmud érvényessége mellett. A polgári időszámítás szerinti nyolcadik században tört előre a zsidóságban belül a karaita szekta, melynek tagjai nem fogadják el a szóbeli tant, és a Tóra szövegét szó szerint, magyarázatok nélkül értelmezve éltek. A nehézséget ebben az okozza, hogy a Tóra gyakran igen szűkszavúan fogalmaz, és számos szabályt vagy kifejezést, többek közt a szombat törvényeit sem lehet megérteni a Tóra szövegét értelmező, magyarázó szó-

beli hagyomány nélkül. Ennek eredményeként a szombati tűzgyújtási tilalom (2Mózes 35:3.) nyomán a karaiták nem világítanak szombaton, nem fűtenek és nem esznek meleg ételt sem, holott a szóbeli tanból tudjuk, hogy a hetedik nap kezdete előtt meggyújtott tűznek a melegét és a fényét is élvezhetjük szombaton. Annál is inkább fontos ez, mert a szombatot élveznünk is kell, és ennek az élvezetnek része a meleg étel és az esti világítás (szükség esetén fűtés) is. A hagyomány szerint ezen a ponton alakult ki egy sólet-szerű étel: a karaitákkal szemben a hagyományhű zsidóság tagjai csak azért is meleg ételt ettek szombaton. Így a sólet fogyasztásával azt is kinyilvánítjuk, hogy hiszünk a szóbeli tanban is.

Ugyanebből az okból vált a péntek esti ima részévé a „Báme mádlikin” kezdetű misnai szöveg (Sámuel imája 182. o.), mely a szombati gyertyagyújtáshoz felhasználható alapanyagokat sorolja fel. Bevezetésekor, a gáonok korában, a karaita tanok nagy népszerűségnek örvendtek a Közel-Keleten, bizonyos közösségekben (egy időben még Jeruzsálemben is) ők tették ki a közösség többségét, így a hagyományhoz ragaszkodó zsinagógákban fontos volt deklarálni a szóbeli tan érvényességét. Napjainkban néhány tízezer karaita zsidó él Izraelben.

VARIÁCIÓK SÓLETRE

A keleti közösségekből aztán észak felé kezdett vándorolni ez a gasztronómiai hagyomány. Végigjárta a Közel-Keletet, Perzsiát, Szíriát, és eljutott más irányokba is: Marokkóba, Spanyolországba és Franciaországba is. Ez utóbbi állomás már a XII. századra tehető, és talán innen származik a széles körben elterjedt név is (a sólet első írásos említése egy bizonyos bécsi Jicchák rabbitól származik, 1180-ból). A magyar nyelvben használatos sólet a mára már kihalt nyugati jiddis nyelv szava. A keleti jiddisben a mai napig használatos a „csulent” kifejezés, a kettő minden bizonytalansággal egy törőlk fakad. Van, aki szerint a héber *se-lán* (amelyik pihent) kifejezésből ered, és arra utal, hogy egész éjjel melegen tartják, vagy a latin *calentem* (az, ami forró) szóból származtatják, de a nyelvészek leginkább a francia *chaud* – forró és *lent* - lassú, vagy *chaud de lit* – tűzhely kifejezésből eredeztetik. A mai héberben emellett a *chámin* név is jelen van, mely talán a misnai (Sábát 2:7) *toemnin et háchámin* – és befedik a forró [étel]t kifejezésből származik, ami a melegen tartás megengedett módjára utalhat. Sok keleti közösségben *dafnának*, *adafnának* máshol *tfnának* (a.m. letakart, utalva a készítés módjára) hívják a rizzsel-csirkehússal készült, egész szombat éjjel melegen tartott egytálételt, Marokkóban *sz'chena*, Egyiptomban *ferik* (a.m. búza), Irakban pedig *thit* a neve.

A sólet szfárádi változataiban rizs, csicseriborsó, borjúhús és tojás is szerepel. Többféle változatban ismert, legelterjedtebb neve, a dafina arra utal, hogy a lisztből és vízből készült, csiriz-szerű krémmel lezárt edényeket eltemették az izzó parázsba (a közös kemencében, földbe vájt lyukban, vagy a közösségi fürdő oldalában).

Az edények tetejét részben azért zárták le ilyen módon, hogy az étel ne száradjon ki, részben pedig azért, nehogy valaki nem-kóser összetevőt csempészhessen bele. A közösségi sütő oldalát, amikor már minden edény benne volt, agyaggal tapasztották be, ezt egy erre kijelölt személy felügyelte, és csak szombaton törte fel, szintén tanú jelenlétében egy nem-zsidó szolgáló. A tálalás hasonlóképpen meghatározott rend szerint zajlott. Miután hazavitték az edényeket, először a krumplit és a tojást emelték ki belőle, és kanalazták a tányérokra az aromás lével együtt. Ezután következett a gabona (rizs vagy búza), majd a hús és a csicseriborsó, valamint az olyan

különlegességek, mint a kolbász és a húsgolyók. A keleti zsidók konyhájának gazdagságára és változatosságára jellemzően sokféle dafina-recept létezik, mást készítettek szombatra, mást olyan ünnepre, mely szombatra esett és mást a jom kipuri böjt kimenetelére.

SZOKÁSOK MAGYARORSZÁGON

Olvasóink már sokszor hallottak a József utcai Spindler-család mindennapjairól és ünnepeiről a háborút megelőző és közvetlenül követő években. A sólet természetesen ott is fontos szerepet játszott:

„Különböző iskolák vannak, van, ahol fehérbabból csinálják, van ahol tarkababból. Anyuka apró fehérbabból készítette, én nagyobb szemű tarkababból főzöm” – meséli Spindler Éva. – „A babot és a gerslit előző este beázatom, és másnap reggel leszűröm, beteszem a fazékba. Először hagymát, aztán a babot, utána ráteszem a gerslit, összekavarom, beleteszek zsírt, jó nagy kanál zsírt, a tetejére a húst, füstölt húst. Most marhaszagyét használok, a liba az jobb, de az ma hiánycikk. Tojásból és lisztből csinállok egy téstaszerűséget és tojás is kerül a sóletbe. De én nem az előírásnak megfelelően készítem, mert a tojást nyersen kéne beletenni, de én úgy nem szeretem, először megfőzöm, és úgy teszem a sóletbe a hagymával együtt. Ezt felöntöm vízzel, és öt

órán keresztül főzöm, nem kavaram, csak rázogatom, nem nyúlok hozzá. Utána kőagyag edénybe öntöm, beteszem a sütőbe, és 2-3 órán át sütöm. De úgy is meg lehet csinálni, hogy mindjárt a kőagyag edénybe teszik.

A József utcában volt külön sóletfazék, kék színű. Ott vették a babot, a gerslit, a hagymát, fokhagymát, libacombot, a füstölt libahúst, mindet összeraktak, a tetejére került zsírból, sóból, pirospaprikából a kugli, és elküldték az Engländerékhez a pékségbe. Ott felengették vízzel, nem a vízzel cipelték otthonról, rátették a fedőt, betekerték csomagolópapírral, körbekötötték spárgával, a tetejére rátettek egy számot, annak a másik oldalát odaadták. Öt óra felé jöttek a pékek, és betették a kemencébe. Másnap mentek érte keresztény alkalmazottak, a cselédlány vagy a Mihály, aki húzta a kocsit. Aztán lehetett izgulni, hogy elég víz volt-e rajta, elég meleg volt-e a tüztér és nem ettek-e bele. Általában rendben mentek a dolgok, mert volt egy felügyelő, aki ott ült, és felügyelt, hogy ne egyenek bele, meg hogy rendesen meleg legyen. A csomagolópapír délre barna lett, megrepedezett, de nem égett meg, mert pénteken már kihúzták a tüzet, és a hamuba tették az edényeket. Remekül megfőtt, ilyet a sütőben nem nagyon lehet csinálni, annyira jó volt az. De lehet, hogy csak a megszépítő messzeségben gondolom, hogy az jobb volt.”

Végezetül utaljunk vissza arra, hogy a sólet fogyasztását a szóbeli tanban leírtak teszik lehetővé. Bölcsseink szerint az írott tan a testhez hasonlít, mert látható, konkrét, a szóbeli tan pedig a halhatatlan lélekhez, mivel kez-

detben nem volt szabad leírni, hanem szájról szájra hagyományozódott tovább. A szombaton a szóbeli tanban leírtak által engedélyezett sólet tehát szintén a lélekhez tartozik, a szóbeli tan étele, a zsidó nép lelki eledele.

SÓLET A MODERN KONYHÁBAN

A sóletben keresendő a modern crockpot (a megszokott főzési módszereknél kevésbé forró, egyenletes hő leadó szerkezet) eredete is. Az amerikai feltalálót, Irving

Naxont nagynyja történetei inspirálták arról a litvániai kis faluról, melyben felnőtt, és melyben péntek délutánonként a sóletet a pék kemencéjébe hordták át melegedni. Az asszony elmesélte, hogy szombat délben a lassú, egyenletes melegítéstől egyedi aromát hordozó sólet milyen különleges fogásnak számított, és ennek nyomán fogant meg Naxonban a hasonló elven működő elektromos szerkezet ötlete, mely világsiker lett.

MAROKKÓI ÜNNEPI SZ'CHENA A JOM KIPURI BÖJT MEGTÖRÉSÉRE

(Claudia Roden: *The Book of Jewish Food* c. könyve alapján)

- 1 pohár blansírozott mandula
- ¼ kg kimagozott datolya
- 1 nagy csirke (vagy 2 kisebb)
- 600 g darált marhahús
- 2 tojás
- 3 ek. finomra darált zsemlemorzsza (vagy macessziszt)
- ¼ kk szerecsendió
- 1 kk fahéj
- Só és bors, ízlés szerint
- 1,5 pohár csicscriborsó (főzés előtt legalább két órára áztassuk be)
- 10 krumpli, meghámozva
- 8 keménytojás
- ½ kk sáfrány
- 4 ek növényi olaj

A mandulát és a datolyát három evőkanál vízzel krémmé daráljuk, ezt beletöltjük a csirke hasába, majd bevarrjuk, vagy fogpiszkálókkel összetűzzük. A darált húst a nyers tojással, a zsemlemorzsával és a fűszerekkel (szerecsendió, fahéj, só, bors) összedolgozzuk, hosszúkásra formáljuk, és muszlinba kötjük (vagy megolajozott alufóliába csavarjuk). Egy nagy, vastag aljú edény aljára helyezük a leszűrt csicscriborsót és a krumplikat. Erre kerül a csirke és a kemény tojás, majd a húshenger. Annyi vizet öntünk rá, amennyi ellepi, sóval, borssal, sáfránnyal fűszerezzük, végül meglocsoljuk az olajjal. Két órán át forraljuk, és a melegítőlapon hagyjuk egész éjszakára, szombat délig.

Miért várt Isten az esővel?

DÉNES ANNA MESÉJE

Az út hosszú volt. Tűzött a fejükre a nap, és egy csepp eső sem esett. Csak mentek, mentek hosszú sorokban, apák és fiaik hazafelé, Babilóniába. Jocháj éppen csak tíz éves volt, első alkalommal látogathatott el apjával Jeruzsálembé. Mennyi szépséget látott! A Szentély csillogása, a szent város házai és utcái. Az a rengeteg ember, akik mind az Örökkévaló szolgálatára özönlöttek Jeruzsálembé, és az a csodálatos boldogság, ami az embert elfogta, ahogy belépett a Szentélybe!

Hanem ez az út már mégiscsak hosszú! Nyolcadik napja tart, és még ki tudja, hol van a vége. Odafelé mint ha rövidebb lett volna, vagy nem? Tűz a nap, seholy felhő. Miért is nem esik az eső? Jocháj a saját fülével hallotta, amint a férfiak elmondták az esőért való imádságot. Hol késlekedik hát akkor az áldást hozó eső?

Meg is kérdezte apját, miért nem hallgatta meg Isten az imájukat, és miért nem küld nekik egy kis esőt, hogy ne tűzzön rájuk annyira a nap. Apja türelmesen meghallgatta, majd mesélni kezdett:

„Valamikor, nem is annyira régen, de kétségtelenül jóval régebben, mint hogy akár te, akár én emlékezhetnék rá, minden zsidó Izrael Földjén lakott. Akkoriban még Slomó király Szentélye állt Jeruzsálemben, és nem kellett az embereknek ekkora utat megtenniük, hogy évente háromszor elzarándokolhassanak a Szentélybe. De, ahogy az már lenni szokott, viszálykodás tört ki, több részre szakadt az ország, végül Nebukadnecár babilóniai uralkodó seregei végső csapást a népünkre, lebolták a Szentélyt és sokakat elhurcoltak magukkal messzire, az Eufrátesz folyón is túlra. Később aztán új király jött, aki

visszaengedte a zsidókat az országukba, melyet Istentől kaptak, sőt, még azt is megengedte, hogy újjáépítsék a Szentélyt. De nem mindenki ment vissza! Apám apjának az apja például úgy döntött, hogy ott telepszik le, az Eufrátesz folyó mellett, és így maradtunk mi Babilóniában. Háromszor egy évben Jeruzsálembé vándorlunk, ám hosszú a magunkfajta vándorok útja! Képzeld csak el, ha közben áznánk-fáznánk, lábunk a sárba ragadna, vagy az esővíztől megáradt folyók sodornának el...”

Ahogy ezt Jocháj elképzelte, megrettent. Jól emlékezett az előző télre, amikor annyi eső esett, hogy az Eufrátesz kilépett a medréből, házakat és jószágot sodort el. Ezért most már inkább azt kérdezte aggodalmas hangon: „Apám, de mi lesz, ha Isten mégis már most meghallgatja azt az imát? Ha ömleni kezd az eső, hová bújunk előle, merre menekülünk?” – „Bölcséink okos emberek, Jocháj” – válaszolta nyugodtan az apja. „És az Örökkévaló is látja, milyen hosszú utat kell megtennünk. Senki nem akarja, hogy bajunk essen az úton. Éppen ezért csak egyetlen imát mondtunk az esőért. A többit csak akkor mondjuk el, ha már mindenki hazért.”

Jocháj most elcsodálkozott: „Mindenki? Mi is? Még minket is megvárnak, amíg addig vándorlunk, amíg az Eufráteszhez nem érünk?” – „Bizony, még minket is, fiam” – válaszolta Jocháj apja, és mentek tovább, fáradhatatlanul, hiszen várta őket az otthonuk, a családjuk, és a föld, amit meg kellett művelni. De most már Jocháj sem panaszkodott. Fél szemmel fel-felsett az égre, hogy ugye még várnak azok a felhők.

Teltek-múltak a napok, míg végre felbukkant előttük az Eufrátesz a messzeségben. Jocháj hatalmasat ugrott örömeiben! Hamarosan otthon lesz, anyjánál, testvéreivel! Másnap elérték a folyót, és néhány órával később szeretett otthonuk küszöbén álltak. Jocháj igencsak kifáradt a két hete tartó úton, és alig győzte mesélni élményeit a családjának. Egyszer csak azt érezte, hogy ha le nem fekszik, hát ültében nyomja el az álom.

Félálomban még megkérdezte: „Apa, milyen nap van ma?” – „Chesván hónap hetedik napja.” – Jocháj jóleső gondolattal aludt el: „Akkor hát tényleg kivárták, míg hazaérünk”.

ILLUSZTRÁCIÓ: TAUSZ GÁBOR EZRA

AZ ÓÉVI HISZTÉRIA MARGÓJÁRA

MEGYERI ANDRÁS JONATÁN ÍRÁSA

NÉVJEGY

**MEGYERI ANDRÁS
JONATÁN**

- Született: 1976
- Foglalkozása: médiaszakember
- Család: házas, négy gyermek apukája

Mozgalmasak voltak a nemrégiben elmúlt zsidó időszámítás szerinti esztendő utolsó napjai. Elul hónap 26-án (szeptember 6.) az EMIH közel 400 esztendő után újraélesztette a budavári zsinagógát, ortodox rabbit avatott és vadonatúj Tóratekerccs írását fejezte be a helyszínen.

Valljuk be, nem gyakran történik ilyesmi Budapesten, pláne nem egy napon. Másnap, elul hó 27-én (szeptember 7.) pénteken azonban olyan hír látott napvilágot, mely bombaként robbant a zsidó közéletben, ugyanis *Gulyás Gergely* miniszter bejelentette, hogy a majd' négy éve befejezetlenül álló Sorsok Háza projekt folytatásába bevonják az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközséget, és egy nagyobb, közel kétmilliárd forintnyi összeget különítenek el a múzeum és emlékhely kialakítására. Ráadásul nem csak bevonják a Chábád mozgalomhoz köthető hitközséget, de annak elkészülte után az egész szőröstül-bőröstül az EMIH tulajdonába kerül!

Hogy korábban miért feneklett meg a projekt, azt mindenki tudja: a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (Mazsihisz) tiltakozott egyrészt a koncepció kidolgozatlanúság ellen, másrészt a központot felügyelete alá vonó Schmidt Mária vezetése ellen. Persze ez mind abban az évben volt, amikor amúgy is zengett a közélet a Veritas intézetes Szakály Sándorának ostobaságaitól meg a Szabadság téri emlékmű körül kialakult balhétől (jegyzem meg, szinte minden nap az emlékmű előtt megyek el, és a vele szemben civil összefogásból kitett, a soá borzalmaira és az emlékmű által sugalltak ellenében a magyar nemzet felelősségére felhívó protest-emlékhely nagyobb turista érdeklődést vált ki, mint Gábriel arkangyal szárnyai, mondhatni fordítva sült el a dolog).

Az azóta eltelt cirka négy évben a Sorsok Háza ügyében, legalábbis a nyilvánosság előtt, nem történt semmi. Pontosabban két dolog biztosan nem: nem született megegyezés a kormányon belül, hogy ki is felügyelje majd a múzeumot, illetve az anno protestáló Mazsihisz sem tett le (akár kéretlenül) alternatív koncepciót, amit elfogadhatónak talált volna.

Ebbe az állóvízbe pottyant bele a bejelentés, hogy tudniillik, ha a Mazsihisz nem konstruktív, akkor a kormány keres egy másik hitközséget, amellyel lehet együtt dolgozni, és nem utasít el mindent csípőből, amit az Orbán-kormány csinál vagy csinálna.

A hírre a Mazsihisz vezetése köpni-nyelni nem tudott. Délutánra kipréselték magukból egy nyilatkozatot, amely a következőkben sumázható: örülnek, hogy ismét elindul a projekt, az EMIH szerintük nem képviseli a hazai zsidóságot, az EMIH nem hiteles (erről mindjárt még szólok pár szót), és mivel a Mazsihisz nincs bevonva, kizárt, hogy a holokauszt emléke méltó módon és hitelesen legyen feldolgozva.

Na itt szakadt el nálam a cérna először, mert ennek a közleménynek minden szavából szinte gyermeki sértettség tűnik ki, és számomra az alábbi kérdéseket veti fel: ugyan ki mondja, hogy csak a Mazsihisz képes hitelesen bemutatni a soá borzalmait, csak a Mazsihisz képes a méltó emlékezésre? Ugyan ki mondja, hogy a Mazsihisz képviseli a hazai zsidóságot?

Ezután jött Köves rabbi nyilatkozata az ATV-n és a Hír TV-n, ahol egyértelműen jelezte, hogy a koncepció max. 60 százalékosan végleges,

„Köves rabbi több alkalommal is azt nyilatkozta, hogy örömmel vitatja meg és dolgozik együtt bármelyik vallási vagy civil szervezettel, ha az konstruktív és előremutató javaslatokkal áll elő.”

éppen azt dolgozzák ki közösen. Érthetetlen számomra tehát a zsigeri elutasítás, hiszen azt sem tudja még senki, mi és hogyan lesz bemutatva. Szintén érthetetlen számomra, hogy még a legnagyobb „kövesslomózás” és „chábád-világuralmi törekvésekre” való riogatás mellett is hogy gondolhatja épeszű ember, hogy Köves rabbi és az általa vezetett szervezet (akinek szinte minden tagja szintén holokauszt túlélő leszármazottja, köztük jómagam is) olyasvalamire fogja adni „kösersági pecsétjét” ami nem méltó vagy felelősség-relativizáló volna. Ez nyilván bődületes ostobaság.

Aztán, remélhetőleg, mindenki elment Ros hásánát ünnepelni és nyilván sok töprengés után ismét beindultak a Síp utcai pír rozsdás fogaskerekei, és megszületett az újabb sajtóközlemény. Ezúttal, ahogy angolul mondják „gloves off”, azaz nincs könyörület, most aztán megmondjuk, mi is a véleményünk az EMIH-ről, és megindult a nyílt háború. Persze csak egy irányból, mert az EMIH képviselői látványosan nem álltak bele a harcba, sőt.

A Mazsihisz „hadüzenete” tulajdonképpen „lehazárolta” az EMIH-et (ahogy ez mostanában amúgy is mindenfelé szokás), és megvádolta a zsidóság elárulásával, kapzsisággal, harácsolással és még ki tudja, mi mindennel, már-már „kurucinfós” stílusban, így a bűnbánó napok idusán. Szép.

Ez a nyilatkozat is azt sejtette, hogy dehogyis van baj Schmidt Máriával, dehogyis van baj a koncepcióval. Azzal van a baj, hogy miért ők, és miért nem mi.

Eddigre meguntam, hogy a különböző közösségi médiumokban frusztrációjukat kiélők fröcsögő, általában személyeskedő, ön- és közutálattól búzló kommentjeit kommentáljam (bocs a szóismétlésért) és pusztába kiáltott szóként kérdezném a Mazsihisz vezetését:

Ugyan miért gondolják azt, hogy ők és csak ők a hazai zsidóság legitim képviselői, pláne, hogy a nemrégiben közzétett Kovács András szociológus által jegyzett kutatásból kiderül, hogy a hazai zsidóság nagy részét senki sem képviseli (részben persze azért, mert nemigen akarják, hogy képviseljék őket)?

Ugyan miért gondolják a Síp utcában, hogy Köves rabbi, aki amúgy történelemből doktorált, olyasmihhez adná a nevét, ami nem méltó sem az áldozatok emlékéhez, sem a soá tragédiájának magnitúdójához?

Ugyan mi alapján választják ki azokat a támogatókat arrafelé, melyeket elfogadhat valaki a kormánytól és amelyeket nem?

Miért nem tettek le alternatív koncepciót a Sorsok Háza projektekre az elmúlt négy évben?

Milyen jogon nevezi árulónak az EMIH-et, azért mert a duzzogó elutasítás helyett megpróbál konstruktív lenni egy, az egész társadalom számára fontos ügyben?

Ugyan miért gondolja, hogy az EMIH nem fog hiteles szakértőket bevonni egy ilyen horderejű ügybe?

Ugyan milyen jogon vádolja az EMIH-et azzal, hogy számára csak a közpénzek és az ingatlanok megszerzése a fontos, mikor a Mazsihisz több közpénz és több ingatlan felett diszponál, mint az EMIH?

Vajon a transzparencia jegyében mikor fogja ismertetni a Rumbach utcai központ koncepcióját (már ha van ilyen), amiért vagy három milliárd forintra ácsingózik az általa folyamatosan becsmért kormánytól?

A pontot az i-re nálam mégis a hitelesség számonkérése tette fel. Ha van szó a magyar szótárban, melyet a legnagyobb jóindulattal sem tudnék a Mazsihisz vezetésére alkalmazni, az pont a hitelesség, kis túlzással semmilyen téren. Mégis ezt kérik számon az EMIH-en? Hücepe.

Félreértés ne essék, nagy felelősséget vett a vállára Köves rabbi, nemcsak a téma érzékenysége, de a Sorsok Háza központot övező hazai és nemzetközi figyelem miatt is. Szinte kizártnak tartom, hogy ne keressen és találjon együttműködő partnert a Jád Vásem vagy a washingtoni holokauszt-emlékközponttal és akkor talán megnyugszanak majd a kedélyek, ha nem is a szélsőségesek, de a józan észsel bírók körében.

Ami pedig az EMIH és általában a Chábád mozgalom mindenkorai hatalommal való együttműködésének a vádját illeti, eszembe jut egy elgondolkodtató tény: a purimkor nyilvánosan is felolvasott Eszter könyvének utolsó mondata tartalmaz egy érdekességet: „... Mordecháj második volt Ahasvéros király után, nagy a zsidók között, kedvelte őt atyafianak legtöbbje...” (Eszter 10:3.). A Talmud felteszi a kérdést, hogy a purimi csoda után, miután Mordecháj, Eszter segítségével, megmentette a zsidó népet, hogyhogy a zsidóknak csak a legtöbbje kedvelte őt? Hiszen hős volt! Rabbijaink azt válaszolják, hogy bizony a zsidók közül sokaknak nem tetszett, hogy Mordecháj a veszély elhárultával is hivatalos, politikai pozíciót töltött be. Szerintük egy ilyen kaliberű próféta, mint **Mordecháj, inkább menjen vissza a tanházba. Ugyanakkor, hívják fel a figyelmünket Bölcséink, pont azért, mert Mordecháj nem rövid távon gondolkodott, hanem a zsidó nép hosszú távú érdekeit tartotta szem előtt, akár népszerűségének rovására, úgy látta jónak, hogy a hatalom közelében marad, és onnan gondoskodik népe javáról.** Elgondolkodtató.

בס"ד

Jelentkezz

a Maimonidész Angol-Magyar
Kéttannyelvű Zsidó Gimnáziumba!

Ismerd meg iskolánkat nyílt napjainkon:

2018. október 17.

2018. november 7.

2018. december 12.

www.zsidogimnazium.hu

Legyen a mi otthonunk az Ön otthona!

A színvonalas idősothon képes eleget tenni a sokszínű elvárásoknak.

Hegedüs Györgyné, Róza néni
2003 óta a csepeli otthon lakója

Visky Éva néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

Lőrinczi Andrásné, Tilda néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

**Nekem az öngondoskodás a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a függetlenség, önállóság megőrzése,
- » a biztos lakhatás,
- » a mindennapi terhektől mentes élet,
- » az egészségmegőrző szolgáltatások,
- » a támogató közösség.

**Nekem az aktív pihenés a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » az egészség megőrzését támogató szolgáltatások,
- » a saját, légkondicionált kirándulóbusz,
- » a kirándulóprogramok országshoz,
- » a szabadidő hasznos eltöltésének sokszínűsége közösségben.

**Nekem a társas kapcsolatok a legfontosabbak!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a családi légkör,
- » a támogató közösség,
- » az intézmény falain belül zajló aktív társasági élet,
- » az intézményen kívüli kapcsolatépítés és
- » az új barátságok kötésének lehetősége.

Jöjjön, nézzen be hozzánk! Várjuk jelentkezését:

06 1 510 00 17

www.olajagotthonok.hu

A hirdetések marketingcéli hozzáféréhez a jogosultak előzetesen írásbeli engedélyükkel hozzájárultak.

Jelentkezz hozzánk!

bölcsőde – óvoda – általános iskola

בס"ד

Ezek vagyunk mi:

- Kétnyelvű képzés anyanyelvi pedagógusok segítségével
- Korosztályonként differenciált, kis létszámú csoportok / osztályok
- Pozitív megerősítést hangsúlyozó nevelési módszerek
- Segítő szakemberek biztosítása: fejlesztőpedagógus, logopédus, mozgásterapeuta
- Pozitív zsidó identitás kialakításának elősegítése
- Napi négyyszeri étkezés: friss, ízletes, helyben készült kóser ételek
- Napirendbe épített különórák

Tudj meg többet rólunk: www.zsidoiskola.hu

Bét Menáchem Héber–Magyar Kéttannyelvű Általános Iskola, Óvoda, Bölcsőde

1074 Budapest, Dohány utca 32–34.

☎ – +36 1 781 4760; +36 70 379 1250

Zmanim zsidó határidőnapló

בס"ד

A határidőnaptár a héber és polgári dátumokat, ünnepeket foglalja magában.

A következő zsidó év, 5779 kezdetétől (2018. szept. 9.), praktikusán 2019. dec. 31-ig, tehát mintegy másfél év határidőnaptára.

Ára: 2500 Ft,
átvehető a Keren Or Központban.

További információ:
posta@zsido.com, (36–1) 268–0183